

Karakteristike romantizma u epigramima Rajmunda Kunića

Hrebinec, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:420171>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Antonia Hrebinec

**KARAKTERISTIKE ROMANTIZMA U
EPIGRAMIMA RAJMUNDA KUNIĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
STUDIJ LATINSKOGA JEZIKA I HRVATSKOGA
LATINITETA

Antonia Hrebinec

KARAKTERISTIKE ROMANTIZMA U EPIGRAMIMA RAJMUNDA KUNIĆA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Maja Matasović

Zagreb, 2022.

Zahvala

Zahvaljujem svojoj obitelji koja mi je bila oslonac tokom studija.

Flekiju za spas i Dini za snagu.

Hvala Zvonimiru koji mi je obogatio i uljepšao život svojom konstantnom potporom, razumijevanjem i ljubavlju.

Simoni i Bruni koje su sve moje uspone i padove doživljavale kao vlastite.

Posebno zahvaljujem svojoj mentorici, doc. dr. sc. Maji Matasović, koja me uvijek strpljivo i predano usmjeravala svojim savjetima, kako pri pisanju ovoga rada, tako i tokom cijelog mog studiranja.

Za kraj, zahvaljujem svim profesorima Odsjeka za hrvatski latinitet na razumijevanju, strpljenju, dobronamjernim sugestijama i trudu koji su uložili u mene.

Svima vama posvećujem ovaj rad.

Karakteristike romantizma u epigramima Rajmunda Kunića

SAŽETAK

U ovom radu prikazuje se povijesni i književni kontekst romantizma u stvaralaštvu Rajmunda Kunića na primjeru njegovih epigrama posvećenih Lidi. Objašnjava se društveno okruženje i kultura 18. stoljeća, odnosno doba u kojem je spomenuti pjesnik živio. Provi se detaljna analiza Kunićevog epigramatskog stvaralaštva namijenjenog dami Mariji Pizzelli s ciljem prikaza romantičarskih elemenata koji se pojavljuju u tim epigramima. Iz djela se također izdvajaju antički motivi na temelju kojih se iskazuje utjecaj Katula, Ovidija, Tibula i Marcijala na pjesnika. Na kraju rada utvrđuje se u kolikoj mjeri epigrami Rajmunda Kunića posvećeni Mariji Pizzelli pripadaju razdoblju romantizma.

Ključne riječi: Rajmund Kunić, Maria Pizzelli, Lida, epigram, romantizam

Characteristics of Romanticism in the epigrams of Rajmund Kunić

ABSTRACT

This paper presents the historical and literary context of Romanticism in the work of a Ragusan Latinist, Rajmund Kunić, especially in his epigrams dedicated to Lida. The social environment and culture of the 18th century, i.e. the period in which the poet lived, are explained. A detailed analysis of Kunić's epigrammatic work dedicated to Lady Maria Pizzelli is carried out with the aim of presenting the Romantic elements that appear in these epigrams. Ancient motifs are also singled out from the work, resulting in the presentation of the influence of Catullus, Ovid, Tibullus and Martial on the poet. At the end of the paper, it is determined to what extent Rajmund Kunić's epigrams dedicated to Maria Pizzelli belong to the Romantic period.

Key words: Rajmund Kunić, Maria Pizzelli, Lida, epigram, Romanticism

SADRŽAJ

1. UVOD	2
1.1. Cilj rada	2
1.2. Metoda istraživanja teme	2
1.3. Istraženost teme	3
1.4. O autoru	4
1.5. Hrvatski epigram u dugom 18. stoljeću	7
2. SALON MARIJE PIZZELLI	10
2.1. Maria Pizzelli	10
2.2. <i>Ad Lydam</i>	12
3. ROMANTIZAM	14
3.1. Predromantizam i pojava romantizma u europskoj književnosti	14
3.2. Motivi i teme u romantizmu	16
4. ANALIZA ODABRANIH KUNIĆEVIH EPIGRAMA LIDI	18
4.1. Tumačenje Kunićevih epigrama Lidi od strane hrvatskih književnih povjesničara i filologa	18
4.2. Romantičarski elementi u epigramatskom stvaralaštvu Rajmunda Kunića	19
5. ANTIČKI ELEMENTI U KUNIĆEVIM EPIGRAMIMA LIDI	35
5.1. Utjecaj Katula, Ovidija, Tibula i Marcijala na Rajmunda Kunića	35
6. KNJIŽEVNE TENDENCIJE KUNIĆEVIH SUVREMENIKA	43
6.1. Usporedba književnog stvaralaštva Kunićevih suvremenika s Kunićevim epigramatskim ciklusom <i>Ad Lydam</i>	43
7. ZAKLJUČAK	49
8. LITERATURA	51

1. UVOD

1.1. Cilj rada

Ovaj će se rad baviti istraživanjem karakteristika romantizma u epigramima Rajmunda Kunića. Prikazat će se povijesni i književni kontekst romantizma u Kunićevu stvaralaštvu na primjeru njegovih epigrama posvećenih djevojci Lidi. Rad je potaknut člankom „300. obljetnica rođenja Rajmunda Kunića (1719–1794)“ koji svjedoči o zainteresiranosti publike za ovoga autora.¹ Pokušat će se napraviti sinteza otkrivenih podataka o dubrovačkom pjesniku te će se dati pregled odabranih epigrama u svrhu poticaja na daljnje istraživanje njegova opusa.

Istraživanje će se provoditi na način da se prvo objasni povijesni i kulturni kontekst latinizma u Hrvatskoj i Europi u 18. stoljeću, s naglaskom na epigramatsko stvaralaštvo. Proučit će se povijest rimskoga salona u kojemu je pjesnik rado boravio, te će se više reći o rimskoj dami Mariji Pizzelli, središnjoj osobi spomenutog salona. Zatim će se objasniti pojam romantizma te će se navesti niz romantičarskih motiva u književnosti, koje ćemo kasnije istražiti u samoj analizi epigrama.

Glavni dio rada bavit će se analizom Kunićevih epigrama namijenjenih Mariji Pizzelli, odnosno Lidi, unutar koje će se izdvojiti romantičarski elementi, prikazujući tako utjecaj romantizma na pjesnika. Odabrani epigrami koji će se proučavati imaju najizraženije karakteristike romantizma. Daljnjom analizom stihova posvećenih Lidi prikazat će se antički motivi koji su također prisutni u tim epigramima. Na temelju toga pokazat će se utjecaj Katula, Ovidija, Tibula i Marcijala na Kunića. U radu će se također spomenuti i drugi hrvatski latinisti koji su u razdoblju od 17. do 19. stoljeća pisali epigrame. Pokušat će se pronaći sličnost između Kunića i njegovih suvremenika Đura Ferića, Brna Džamanjića, Džona Rastića, Marka Faustina Galjufa i dr. Provedenom analizom pokušat će se odgovoriti na pitanje u kolikoj je mjeri zapravo novo to što Kunić stvara.

1.2. Metoda istraživanja teme

Istraživanje će se provesti na način da se prvo predstavi literatura koja govori o opusu i životu Rajmunda Kunića (Maixner, Vratović, Bratičević i dr.) te će se pažnja pridati njegovu epigramatskom stvaralaštvu. Nakon iščitavanja podataka saznat će se u koje je doba pjesnik živio, kakav je bio povijesni i kulturni ugođaj toga vremena te razne druge pojedinosti njegova

¹ Riječ je o članku: BRATIČEVIĆ, Irena, TVRTKOVIĆ, Tamara (2019), 86-87.

životnog puta. Zatim će se proučiti suvremena literatura koja govori o periodu romantizma u književnosti te djela nekih romantičarskih literarnih predstavnika. Na temelju te literature saznat će se koji se sve motivi javljaju u književnim djelima romantizma. Nakon toga će se pročitati izabrani Kunićevi epigrami posvećeni Mariji Pizzelli. Za vrijeme čitanja pozornost će se usmjeravati na romantičarske motive koji se pojavljuju u tim epigramima. Također, pozornost će se obratiti i na *loci communes* koji korijeni vuku iz antike, a pronalazimo ih u epigramima Lidi. Koristit će se i djela antičkih pisaca poput Marcijala, Katula, Tibula i Ovidija potrebna za usporedbu Kunićevih epigramima s antikom. Na temelju detaljne analize odabranih epigrama zaključit će se u kolikoj mjeri Kunić zapravo pripada romantizmu, tj. koliko je inovator u odnosu na svoje klasične uzore.

U radu će se također proučiti i novovjekovni hrvatski latinisti dubrovačkih korijena koji su sastavljali epigrame; poput Đurđevića, Ferića, Hidže, Džamanjića, Galjufa i dr. Na kraju će se napraviti usporedba Kunića i Ferića, te Kunića i Galjufa s ciljem pokazivanja sličnosti i razlika tih autora u sastavljanju epigrama.

1.3. Istraženost teme

Rajmunda Kunića i njegova djela proučavali su mnogi, među kojima se nalaze: Francesco Maria Appendini, Rafael Radelja, Niccolò Tommaseo, Franjo Maixner, Ton Smerdel, Vladimir Vratović, Luko Paljetak, Ivica Martinović i Irena Bratičević.²

Povjesničar Francesco Maria Appendini³ je o životu i radu Rajmunda Kunića pisao u svojem djelu *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* u sklopu pregleda dubrovačke povijesti i kulture.⁴ Rafael Radelja sakupio je i prepisao Kunićev pjesnički opus te je 1827. godine izdao zbirku njegovih epigrama.⁵ Od Slavice Stojan doznajemo da je talijanski književnik Niccolò Tommaseo napisao književnu kritiku o upotrebi mitologije u Kunićevu pjesničkome radu.⁶ Klasični filolog Franjo Maixner sastavio je bibliografiju Kunićeva života u knjizi *Život i rad Rajmunda Kunića* u kojoj je pokazao kulturni i povijesni presjek pjesnikova doba.⁷ Ton Smerdel je u svojem radu „Kanconjer Rajmunda Kunića“

² Za detaljniju literaturu pogledati popis u „Kunić, Rajmund“ (I. BRATIČEVIĆ) *Hrvatski biografski leksikon*: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11420>, zadnji pristup: 05.03.2022.

³ Francesco Maria Appendini (1768.-1837.) bio je povjesničar i književnik koji je pisao o dubrovačkoj kulturnoj i političkoj povijesti, te je među ostalim pisao i o Bernardu Džamanjiću. Većina njegovog književnoga rada pripada 19. stoljeću. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3386>, zadnji pristup: 05.03.2022.)

⁴ Za više informacija vidi: APPENDINI, Francesco Maria (1811), 175.

⁵ SOPTA, Jozo (1996), 10-12.

⁶ STOJAN, Slavica (1996), 229.

⁷ Detaljnije informacije vidi u: MAIXNER, Franjo (1889), 110-166.

napravio cjelovitu studiju Kunićeva pjesničkoga opusa namijenjenog Lidi.⁸ Vladimir Vratović ovim se Dubrovčaninom bavi u više djela, nudeći sintezu Kunićevog životopisa i djela.⁹ Luko Paljetak govori o pjesnikovoj prisutnosti u salonu Marije Pizzelli, a Ivica Martinović uz biografske podatke u *Leksikonu hrvatskih pisaca* donosi u obliku članka pregled Kunićevih pjesama na temelju pronađenih rukopisa u zborniku *Collectio Carminum Poetarum Rhacusinorum*.¹⁰

Kao najbolji poznavatelj Kunićeva života i rada među suvremenim klasičnim filozozima posebno se ističe Irena Bratičević koja je u dva sveska knjige *Via virtutis = Put vrline. Epigramatski opus Rajmunda Kunića* obavila detaljnu analizu epigramatskog stvaralaštva i dala novije podatke o životu i opusu Rajmunda Kunića. Prvi svezak izašao je 2015. godine, te je u njemu iznesen životopis i podroban opis Kunićevog epigramatskog opusa, dok drugi svezak, iz 2016. godine, sadrži sve dosad poznate Kunićeve epigrame tiskane na jednom mjestu.¹¹ Za razliku od svih ostalih autora navedenih u ovom poglavlju, koji su se Kunićem bavili samo usputno, ona je detaljno proučavala njegovo stvaralaštvo u cjelini s naglaskom na epigramima, izdala one dosad neobjavljene te objavila i veliku sintezu i niz radova.

Epigramatskom skupinom *Ad Lydam* bavili su se detaljnije: Ferdinando Martini, Franjo Maixner, Josip Torbarina, Ton Smerdel, Vladimir Vratović, Luko Paljetak, Ćiro Čičin-Šain, Irena Bratičević i drugi.¹² Epigrami koje pronalazimo u toj skupini najčešće suzdržano hvale Lidinu pamet, ljepotu i karakter.

1.4. O autoru

Stjepan Rajmund Kunić (*Stephanus Raymundus Cunichius*), hrvatski pjesnik i prevoditelj iz Dubrovnika, rođen je 24. siječnja 1719. godine. Potječe iz građanske obitelji. Otac mu je bio Stjepan Kunić,¹³ a majka Margarita Jelić,¹⁴ te je imao trojicu braće. U rodnom

⁸ SMERDEL, Ton (1957), 533-546.

⁹ Za detaljnije informacije vidi literaturu: VRATOVIĆ, Vladimir (2011); VRATOVIĆ, Vladimir (2003 [2004]), 565-575; GORTAN, Veljko, VRATOVIĆ, Vladimir (1969): 3 (II), 435-539.

¹⁰ MARTINOVIĆ, Ivica (1996), 49-71.; PALJETAK, Luko (1996), 185-195.

¹¹ BRATIČEVIĆ, Irena (2015); BRATIČEVIĆ, Irena (2016). Članci koji se također bave Kunićem i njegovim književnim radom u autorstvu I. BRATIČEVIĆ jesu (2008), 51-54.; (2003), 217-254.

¹² BRATIČEVIĆ, I. (2015), 357-363. U bilješkama i popisu literature u nastavku rada bit će spomenuti radovi još nekih autora koji se nisu primarno bavili Kunićem.

¹³ VEKARIĆ, Nenad (1996), 200.

¹⁴ Na nekim mjestima se navodi i prezime „Gallani“, talijanizirani oblik prezimena „Jelić“ koje je obitelj prihvatila. VEKARIĆ, N. (1996), 201.

gradu završava školu u sklopu isusovačkog kolegija te s petnaest godina odlazi u Rim gdje nastavlja isusovačko obrazovanje. U sklopu Rimskoga kolegija susreće se s Ruđerom Boškovićem koji mu drži nastavu matematike. Završetkom studija filozofije započinje magistarsku praksu kao profesor *humaniora* i gramatike na manjim učilištima po Italiji, te se nadahnut talijanskim pjesnicima upušta u pisanje stihova na talijanskome jeziku.¹⁵ Nakon razdoblja od pet ili šest godina¹⁶ vraća se u Rim na studij teologije i po završetku studija postaje profesorom retorike i grčkoga jezika u isusovačkom novicijatu sv. Andrije na Kvirinalu, ostajući u svećeničkoj službi i nakon ukinuća isusovačkog reda 1773. godine, ujedno započinjući razdoblje ozbiljnijeg literarnoga stvaralaštva.¹⁷

U Rimu, gdje se kretao u uglednim književnim krugovima i bio član raznih književnih akademijâ, proveo je velik dio svoga života. Tamo je bio cijenjeni gost glasovitog salona Marije Pizzelli, otmjene Rimljanke kojoj je nadjenao nadimak Lida i pod njime joj posvetio mnogobrojne stihove, o čemu će kasnije biti više riječi.¹⁸ Najpoznatija književna akademija, koja je 1690. godine osnovana u čast kraljice Kristine Švedske¹⁹ u svrhu očuvanja pastoralne tradicije pod nazivom *degli Arcadi*, u prijevodu Arkadija, ovjenčala je ovog pjesnika pastirskim imenom *Perelaus Megarides*.²⁰ U skladu s tematikom kruga, simbol Akademije bila je Panova svirala. Članovi Arkadije bili su mnogi intelektualci toga vremena okupljeni s ciljem da isprave književni i umjetnički ukus 17. stoljeća vraćajući se tradicionalnom izvoru, odnosno antičkim uzorima poput Homera, Teokrita, Vergilija, Horacija.²¹ Ta se Akademija ističe kao prva na području Italije koja je dopustila članstvo i ženama, o čemu nas obavještava Susan Dixon u svojem članku „Women in Arcadia“.²² Bio je Kunić članom i akademije *degli Occulti* u kojoj se istaknuo prijevodima s grčkoga na latinski jezik, akademije *degli Infecondi* s kršćanskom tendencijom, te mnogih drugih.²³

¹⁵ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 159-163.

¹⁶ Neki autori se slažu da je Kunićeva magistarska praksa trajala pet, dok glavnina autora drži da je trajala šest godina. Točna godina Kunićeva početka studija teologije dosad nije pronađena. Bratičević predlaže istraživanje originalnih spisa u arhivu Družbe Isusove i njezinih učilišta u svrhu pronalaženja egzaktnih podataka. BRATIČEVIĆ, I. (2015), 162-163.

¹⁷ MARTINOVIĆ, Ivica (2000), 410.

¹⁸ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 435.

¹⁹ FO, Dario (2018), 105-106.

²⁰ Talijanske inačice toga imena glase: *Perelao Megaride* i *Perelao Megarense*. (MARTINOVIĆ, I. (2000), 410.) Pretpostavljam da je naziv *Perelaus* Kunić uzeo ili mu je dan po uzoru na Teokritove *Idile*, što bi svakako bilo u skladu s načelima pastirskog duha Arkadije. Naziv *Megarides* dolazi od grčkog toponima grada Megare, s ciljem da ime pripadnika kruga zvuči grčki i relativno nepoznato kako bi se dodatno dočarala učenost članova Arkadije.

²¹ Za detaljnije informacije o Akademiji Arkadiji vidi knjigu: DIXON, Susan M. (2006).

²² DIXON, Susan M. (1999), 371.

²³ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 164-167, 175-177.

Većina Kunićevog opusa pisana je na latinskom jeziku. Njegovo prvo zabilježeno djelo na latinskome bila je elegija *Ad amicum in Illyrico prope Epidaurum rusticantem* koja nije tiskana do 1811. godine. Glavninu pjesničkog stvaralaštva čini preko 3500 epigrama koji se zasebno dijele u tematske skupine.²⁴ Sastavljao je i govore, epske pjesme i pjesme u hendekasilabima, elegije i poslanice. Baldassare Odescalchi, Kunićev pokrovitelj i udomitelj Akademije *degli Occulti*, omogućio je Dubrovčaninu tiskanje prepjeva *Ilijade* s grčkoga na latinski jezik, koji je izašao 1776. godine.²⁵ Prijevod je Kunić napisao vodeći se načelom predstavljenim u predgovoru *Operis ratio* – sačuvati duh, a ne prevoditi riječi doslovno iz grčkoga izvornika. Prevodio je i Teokritove *Idile* koje su izdane postumno.²⁶ Sačuvano je nekoliko ulomaka korespondencije koju je Kunić uputio svojoj obitelji, učenicima i sunarodnjacima.²⁷ Djela na hrvatskom jeziku nemamo sačuvana. Više izvora svjedoči o pjesnikovoj skromnosti radi koje je odbijao tiskati svoja djela pa iz toga razloga danas nemamo evidentiran njegov potpuni opus. Kunićeva suvremenica Cornelia Knight opisuje Dubrovčanina kao pobožnog, iskrenog, nesebičnog i skromnog čovjeka, pojedinca iznimnog karaktera i poniznosti. Iako je bio u dobrim odnosima s mnogim prestižnim ljudima onoga vremena, njihovu naklonost nikada nije iskoristio za osobni užitak.²⁸

Rajmund Kunić umro je 22. studenoga 1794. godine u Rimu.²⁹ Njegov učenik Bernard Džamanjić napisao je posmrtni govor u pjesnikovu čast pod nazivom *In obitum Raymundi Cunichii*,³⁰ a čast na pogrebu iskazali su mu Agostino Chigi posmrtnim govorom te Marko Faustin Galjuf i drugi kolege iz Arkadije recitacijom stihova.³¹

²⁴ Vratović prema Radeljinom izdanju iz 1827. godine navodi devet vrsta epigrama kod Kunića: *sacra* (nabožni), *votiva* (zavjetni), *moralia* (moralni), *encomiastica* (pohvalni), *satyrica* (satirički), *ludicra* (šaljivi), *varia* (raznoliki), *sepulcralia et lugubria* (grobn i žalobni), *ad Lydam Lydaeque familiam* (Lidi i Lidinij obitelji). *Satyrica* i *ludicra* čine najveću skupinu epigrama (gledaju se zajedno kao skoptički epigrami zbog slične tematike), potom slijedi skupina *Ad Lydam*. GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 436.; BRATIČEVIĆ, I. (2015), 303-305.

²⁵ O drugim izdanjima i popularnosti Kunićevog prepjeva *Ilijade* piše Mijo KORADE (1996), 216-217.

²⁶ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 438-439.

²⁷ Više o tome donosi Vesna MIOVIĆ-PERIĆ (1996), 31-47.

²⁸ BRATIČEVIĆ, Irena (2012a), 196, 203-204, 207-210.; KNIGHT, Cornelia (1861), 338-339.

²⁹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 185.

³⁰ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 569.

³¹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 166.

Slika 1. Rajmund Kunić

1.5. Hrvatski epigram u dugom 18. stoljeću

U razdoblju tzv. dugog 18. stoljeća, koje uključuje i kraj 17. i početak 19., hrvatski latinizam je procvao, a kao dokaz imamo mnogobrojna djela koja su nam ostala sačuvana. Za razliku od ostatka Europe koji promiče književnost na narodnome jeziku, hrvatska je književnost i dalje pretežito pisana na latinskome, ne ometajući pritom razvoj književnoga stvaralaštva i na hrvatskome jeziku.³² Širenju književnosti na latinskome u nas posebno su pridonijeli isusovci.³³ U hrvatskoj književnosti na latinskom jeziku poezija prednjači pred prozom, izuzmemo li filozofska, pravna, teološka i slična djela. Uz žarište smješteno na jugu, u Dubrovniku, također jačaju kulturna središta diljem sjeverne Hrvatske poput Zagreba, Osijeka, Varaždina i drugih. Od proznih vrsta dominira epistologrfska proza, dok u pjesništvu prednost nad epom u ovom razdoblju imaju manji oblici poput elegija, satira, poslanica i epigrama. Na hrvatske latiniste koji su pisali epigrame uvelike je utjecao Marcijal, u nekoj mjeri

³² O stvaranju književnih djela na različitim narječjima i jezicima na području Hrvatske u 18. stoljeću detaljnije piše Rafo BOGIŠIĆ (1996), 5-19.

³³ Više o filozofsko-znanstvenom djelovanju naših isusovaca na području Dubrovnika piše Mijo KORADE (1991), 173-178.

i Katul. Europska latinska književnost, uključujući pritom i hrvatsku, motive i teme vuče iz antičkih izvora.³⁴

Epigramatsko stvaralaštvo u Hrvatskoj 18. stoljeća opisuje društvo toga stoljeća iz prve ruke, te nam daje pregled životnih odnosa, kao i onih unutar književnosti. Epigram više nije sastavljan toliko po uzoru na antiku, ali joj ne okreće leđa. Potvrda tomu jest satiričnost koju uočavamo u epigramima naših pjesnika, a podsjeća na onu koju možemo pronaći kod Marcijala, premda naši autori u svojim stihovima iskazuju suosjećanje koje kod spomenutog antičkog pisca nije toliko očito. Naime, ona antička satira koju čitamo kod Marcijala usmjerena je na pojedince ili pak društvene skupine i puno je oštrija. Kanonski je metar većinom elegijski distih. Predstavnici hrvatskog epigramatskog stvaralaštva su: autor 15. stoljeća Jan Panonije, Marko Marulić koji zalazi već u 16. stoljeće, Ignjat Đurđević, Đuro Ferić i Rajmund Kunić. U ovoj pjesničkoj vrsti okušali su se i Brno Džamanjić, Đuro Hidža, Marko Faustin Galjuf i drugi. Većina spomenutih autora ulazi već i u 19. stoljeće.³⁵ U ovom ćemo se radu usredotočiti samo na dubrovačke autore dugog 18. stoljeća.

Ignjat Đurđević (1675.–1737.) autor je 88 epigrama, dok je 482 epigrama različitih duljina koji su nam sačuvani u rukopisima u pet knjiga napisao Đuro Ferić (1739.–1820.), a obojica su kao uzor imali Marcijala. Ferić je napisao i zbirku od 1015 epigrama pod nazivom *Apophthegmata Erasmi Latinis versibus explicata* te zbirku *Epigrammata de nostratibus* sa 110 epigrama koji se rugaju dubrovačkoj svakodnevnici.

Kunićev učenik Brno Džamanjić (1735.–1820.) sastavio je zbirku *Epigrammatum liber* s preko 100 epigrama prema izdanju F. M. Appendinija,³⁶ a Đuro Hidža (1752.–1833.) je ostavio 149 epigrama u rukopisu i 92 u prijepisu pod nazivom *Nonnulla Epigrammata*.³⁷ Marko Faustin Galjuf (1765.–1834.) sastavio je preko 500 improviziranih latinskih stihova među kojima se nalaze i epigrami, a svrstani su u zbirku *Carmina extemporanea* koju nije zapisao sam pjesnik, već njegovi obožavatelji diljem Italije.³⁸

Od svih navedenih pjesnika, najveći epigramatski opus ostavio je Rajmund Kunić s preko 3500 epigrama, od kojih je 2691 sačuvan u rukopisu. Parmsko izdanje iz 1803. godine sadrži 585 epigrama. Izdanje Rafaela Radelje tiskano u Dubrovniku 1827. godine naziva *Epigrammata Raymundi Cunichii Ragusini nunc primum in lucem edita*, sadrži 967 Kunićevih

³⁴ VRATOVIĆ, V. (2003 [2004]), 565, 572-575.

³⁵ GORTAN, Veljko, VRATOVIĆ, Vladimir (1969): 2 (I), 24-25.; GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 437.

³⁶ Vidi bilješku pod brojem 3.

³⁷ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 754.

³⁸ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 190, 544, 615-616, 754, 899.

epigrama koji nisu već ranije tiskani.³⁹ Najopsežnije izdanje danas je već spomenuta knjiga I. Bratičević, gdje su izdani svi Kunićevi epigrami.⁴⁰

³⁹ MARTINOVIĆ, I. (2000), 411.; BRATIČEVIĆ, I. (2015), 5-6, 9-10.

⁴⁰ BRATIČEVIĆ, I. (2016).

2. SALON MARIJE PIZZELLI

2.1. Maria Pizzelli

Poznat nam je podatak da je Kuniću ponuđen posao profesora retorike na sveučilištu u Pisi nakon što je ukinut isusovački red 1773. godine, ali ga je Dubrovčanin odbio. Postoje tri objašnjenja: neki tvrde da Kunić nije htio napustiti Rim zbog formiranih prijateljstava ili da su ga na postojećem radnom mjestu pak htjeli zadržati jer je bio izniman profesor retorike i grčkoga jezika, dok drugi kažu da je razlog Kunićeva doživotnog ostanka u Rimu bila upravo dama Maria Pizzelli.⁴¹

Maria Cuccovilla⁴² Pizzelli, rođena 1735. godine, bila je pod pseudonimom Lida pjesničko nadahnuće Rajmundu Kuniću, koji se ustalio u njezinom salonu. Kao i naš pjesnik, Maria potječe od građanskih roditelja. Imala je supruga (Giovanni Pizzelli) i dvoje djece. Od malena se izučavala u humanističkim i prirodnim znanostima. Rajmund Kunić, kao vrsni poznavatelj grčkoga jezika, davao joj je poduke iz istog.⁴³

Franjo Maixner opisuje ju kao: „...umnu i vrlo duhovitu i znanstveno obrazovanu gospoju (...), koja je bila osobita prijateljica znanosti i umjetnosti.”⁴⁴ Također navodi da je opjevana *donna* predstavljala Kunićev ideal žene u svakom smislu te riječi; bila je lijepa, pametna, brižna i dobra majka, skromna, ćudoredna i još mnogo toga.⁴⁵

Pizzelli se s pjesnikom upoznaje u dobi od 37 godina ulaskom Kunića u njezin književni salon koji se nalazio na adresi Via Fornari 221 u palači Bolognetti koja je nekoć postojala u Rimu.⁴⁶ Gosti salona uredno su bili elitnoga statusa, a posjećivali su ga pojedinci čak i iz inozemstva. Neka od imena koja se provlače salonom jesu: Vittorio Alfieri, Alessandro Verri, Vincenzo Monti, Benedikt Stay, Johann Wolfgang von Goethe,⁴⁷ knez i Kunićev mecena Baldassare Odescalchi, slikar Anton Raphael Mengs, slikarica Angelica Kauffman, kipar Antonio Canova, i drugi. U salonu su se raspravljala znanstvena pitanja, pisala i recitirala

⁴¹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 171.

⁴² Cuccovilla je Marijino djevojačko prezime. Izvor: BRATIČEVIĆ, I. (2015), 354.

⁴³ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 170-171.

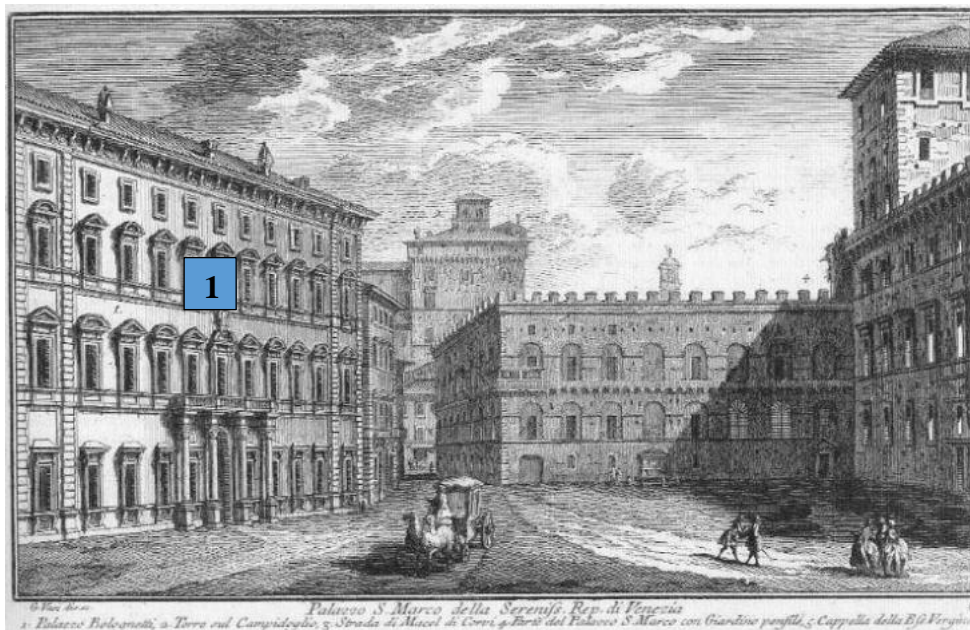
⁴⁴ MAIXNER, F. (1889), 126.

⁴⁵ MAIXNER, F. (1889), 155-156.

⁴⁶ PALJETAK, L. (1996), 186-187.

⁴⁷ Zasad nemamo evidentiranu pisanu potvrdu da je Kunić osobno poznao Goethea iako su se kretali u istom književnom salonu, onom Marije Pizzelli. Više detalja o tome donosi BRATIČEVIĆ, I. (2015), 359.

poezija te su se gledale dramske izvedbe koje bi članovi priredili.⁴⁸ Bilo je mjesta i za razonodu u obliku društvenih igara poput šaha u kojemu je i sam Kunić uživao.⁴⁹

Slika 2. Prikaz Piazza Venezia talijanskog arhitekta Giuseppea Vasija prije rušenja palače Bolognetti

1 Palača Bolognetti

Bratičević nam preko Tosija donosi podatak da je Kunić na Marijin poticaj svaki puta pri ulasku u salon donio po jedan ili više sastavljenih epigrama na poklon dragoj mu Lidi.⁵⁰ Pizzelli nije samo Kunića, već je i Benedikta Staya molila za stihove, međutim, uzalud.⁵¹ Kunićevi stihovi napisani „u suzdržanom ljubavnom tonu“⁵² nakon pjesnikove smrti sakupljeni su u zbirku epigrama koju je Rafael Radelja izdao 1827. godine, a spadaju u ciklus *Ad Lydam Lydaeque familiam*, o čemu će biti više riječi u nastavku rada.

Osim spomenutoga rimskoga salona, u ono doba postojalo je još salona na području Italije koje su vodile žene, a to su: salon kontese Bracciano, salon markize Margherite Boccapaduli i drugi. Paljetak nas izvještava o prelasku Alessandra Verrija iz salona Boccapaduli u salon Pizzelli, što uvelike govori o ugledu koji je Lidin salon posjedovao naspram drugih.⁵³

⁴⁸ Primjerice, Vittorio Alfieri recitirao je svoju tragediju *Virginia* u salonu Pizzelli 1781. godine. BRATIČEVIĆ, I. (2015), 179.

⁴⁹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 171-173.

⁵⁰ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 172., prema: TOSIUS, Gioacchino (1795), XVII.

⁵¹ PAUŠEK-BAŽDAR, Snježana (1996), 321-322.

⁵² FERLUGA-PETRONIO, Fedora (1997), 168.

⁵³ PALJETAK, L. (1996), 185.

2.2. *Ad Lydam*

Epigrami Rajmunda Kunića, pisani elegijskim distihom, podijeljeni su u devet vrsta prema Radeljinom izdanju zbirke „Epigrami. Sada prvi put objelodanjeni“ (*Epigrammata. Nunc primum in lucem edita*) iz 1827. godine, kao što je već ranije navedeno. Dio pjesama posvećen rimskoj dami Mariji Pizzelli i njezinoj obitelji nosi naslov *Ad Lydam Lydaeque familiam*, a sadrži čak 632 epigrama zauzimajući time drugo mjesto po brojnosti stihova nakon Kunićevih satiričnih epigrama. Od spomenutih 632 epigrama, tiskana su 133, dok su preostali sačuvani u rukopisu, sve do 2016. godine kad su okupljeni u drugom svesku knjige *Via virtutis = Put vrline. Epigramatski opus Rajmunda Kunića* Irene Bratičević.⁵⁴

Maria Pizzelli zaslužna je za očuvanje velikog dijela Kunićevih epigrama namijenjenih njoj i njezinoj obitelji. Naime, ona je slala prijepise⁵⁵ tih epigrama koji su kasnije završili u dubrovačkim pisarnicama, te se trudom sakupljača i izdavača, poput spomenutoga Rafaela Radelje, izdao ovaj važan dio Kunićeva opusa.

Kunić je u stihovima *Qui Lydam legit heic, nec te, Pizzellia, novit,/ Quae lateat Lydae in nomine diva, rogat./ Sed qui te novit, Lydae sub nomine laudes,/ Me tacito, agnoscit protinus ipse tuas.*⁵⁶ vlastitim riječima objasnio da se iza pjesničkog pseudonima *Lyda* skriva cijenjena dama Maria Pizzelli. Nadimak *Lyda* Kunić je također sam objasnio u epigramu pod brojem 191, naziva *Cur Lyda sibi dicatur Maria Pizzellia. Ad Julium Somaliam*:

*Cur Lydam vocitem, Somalia docte, rogasti,
Istam, quæ canitur rara puella mihi.
Omphale Alciden domuit, quod Lyda, vocavi
Lydam ego, me captum quæ melius domuit.
Illa deum a pulchro jussit cessare labore,
Foedaque foeminea ducere pensa colu,
Hæc me cessantem pulchro insudare labori,
Atque sua carmen scribere lege jubet;
Illa decus misero partum abstulit, hæc mihi cogit
Me, sua dum perago jussa, parare decus.*

⁵⁴ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 353; BRATIČEVIĆ, I. (2016).

⁵⁵ Riječ je o prijepisima iz knjižnog fonda Marije Pizzelli pod nazivom „AMB 118“ i „AMB 119“, kako nas upućuje Bratičević. Izvor: BRATIČEVIĆ, I. (2015), 62, 353.

⁵⁶ Izvorni Kunićevi epigrami ciklusa *Ad Lydam* u cijelom radu preuzeti su sa stranice: *CroALA* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.402:9.croala>, zadnji pristup: 29.04.2022.).

Dubrovčanin Juliju Somaliji⁵⁷ tumači sljedeće: „Lidskoj po Omfali, koja Herakla ukroti, nazvah Lidu“.⁵⁸ Nastavlja tako uspoređivati Lidu s mitskom Omfalom koja je Heraklu zadala ženski posao, govoreći da „Ova...“, Maria Pizzelli, „...sustalu meni zapovijeda pjesni da pišem.“ Kao što je već ranije rečeno, Pizzelli je pjesnika molila da joj piše pjesme, na što se on nije oglušio te joj je svakodnevno s dolaskom u njezin salon donosio svježe stihove. Bratičević prenosi Tosijevu informaciju da je tako kod Pizzelli ostalo „nekoliko tisuća Kunićevih epigrama, od kojih je mnoge dnevice sastavljao u njezinu salonu, pa makar samo na njezinu molbu;...“.⁵⁹ Također, autorica napominje da prihvaća Kunićevo objašnjenje nadimka Lida koje je dano u navedenom epigramu, odbacujući antičke, tj. ljubavne ili erotične konotacije toga imena.⁶⁰ S tim se sudom slažem na temelju pročitane literature.

Klasični filolog Vladimir Vratović o ovom ciklusu epigrama kaže:

„...epigrami posvećeni Lidi – po raznolikosti i zaokruženosti jednog doživljaja, koji uza sve to što potječe od svećenika i uza sve stilizacije koje pjesnik duguje i Katulu i Tibulu – tvore pravi ljubavni kanconijer, potekao iz istinskog, iako sustežljivog i profinjenog, ali postojanog i moćnog ljubavnog osjećanja zrelog muškarca prema otmjenoj, lijepoj i kulturnoj Mariji Pizzelli pod pjesničkim pseudonimom Lyda. Taj Lidin kanconijer Kunićev najznačajniji je i najzaokruženiji u lirici hrvatskog latinizma nakon »Flavijina ciklusa« humanista Ilije Crijevića i pjesama Silviji L. Paskalića.“⁶¹

Vratović ovdje Kunićevim epigramima upućenim Mariji Pizzelli daje ljubavni značaj. U nastavku rada vidjet ćemo da su osim Vratovića i drugi autori bili sličnog, ako ne i istoga mišljenja glede karaktera i namjene navedenog pjesničkog ciklusa.

⁵⁷ Giulio Maria della Somaglia (1744.-1830.) studirao je pravo u Rimu te je s vremenom postao državnim tajnikom. Nakon toga postaje kardinal. U navedenom epigramu Kunić zapravo daje odgovor Somagliji na pitanje što se krije iza pridjevka Lida (<https://cardinals.fiu.edu/bios1795.htm#Somaglia>, zadnji pristup: 12.03.2022.).

⁵⁸ Prijevod na hrvatski jezik iz: GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 490.

⁵⁹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 354., prema: TOSIUS, G. (1795), XVII.

⁶⁰ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 356.

⁶¹ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 437.

3. ROMANTIZAM

3.1. Predromantizam i pojava romantizma u europskoj književnosti

Predromantizmom smatramo razdoblje kraja 18. stoljeća u kojemu se na području Europe javljaju djela koja više ne slijede utabana klasicistička načela. Kod autora te epohe uočljiv je drugačiji način književnoga izražavanja. Predromantizam, kao što mu samo ime govori, prethodi romantizmu, razdoblju u kojemu su se tendencije predromantizma dodatno učvrstile. Za razliku od dotadašnjeg neoklasicizma koji nadahnuće crpi iz antičkih uzora, književnost predromantizma prednost nad razumom daje emocijama, dozvoljava piscu veću slobodu izražavanja te obogaćuje dotadašnji klasični vokabular novim izrazima i motivima. Među autorima predromantizma najviše se ističu: Daniel Defoe, Jean-Jacques Rousseau, Johann Wolfgang von Goethe, Vittorio Alfieri, William Blake i drugi.⁶²

Kako nas Bratičević obavještava, hrvatski klasični filolog Ton Smerdel u svojem djelu „Kanonjer Rajmunda Kunića“ tvrdi kako je Dubrovčanin sigurno bio upoznat s djelom *Julie ou la Nouvelle Héloïse* iz 1761. autora Jean-Jacquesa Rousseaua koje je ostavilo utisak na njegov epigramatski opus namijenjen Mariji Pizzelli.⁶³ To potkrjepljuje činjenicom da pjesnik Lidu kiti epitetima koji su se kasnije ustalili u romantizmu, a bit će istaknuti kasnije u samoj analizi epigrama, te proziva Kunića hrvatskim predromantičarom. Nadalje, Smerdel govori da je na pjesnika utjecaj ostavio i spomenuti romantičar Goethe kojeg je naš pjesnik mogao poznavati iz samoga salona, te da je Kunićev epigramatski opus bio zahvaćen stilskim promjenama u književnosti koje je prouzročila Francuska revolucija (1789.–1799.), a koje su se očitovale u rimskim književnim krugovima.

Romantizam se na području Europe javlja krajem 18. stoljeća te svoj vrhunac doseže u prvoj polovici 19. stoljeća. Naziv „romantizam“ polazi od francuskog pojma *romantisme* koji označava pokret u književnosti, a taj je pak pojam izveden iz francuskog pridjeva *romantique* koji izvorno označava nešto nestvarno, pustolovno i čudesno, kao u romanu ili romansi. Pridjev *romantique* izveden je od francuske imenice „roman“ koja svoj korijen vuče iz starofrancuske riječi *romanz* što znači „pripovjedni tekst na narodnom jeziku“, što pak dolazi od vulgarnog latinskog oblika *romanice*, a znači na rimski, civiliziran način.⁶⁴ Značajke romantizma u

⁶² Izvor: „predromantizam“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022.; <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50078>, zadnji pristup: 14.03.2022.

⁶³ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 359-360.

⁶⁴ Usp.: „romantizam“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53304>, zadnji pristup: 09.05.2022.; „roman“, *Hrvatska*

književnosti odlikuju se u odbacivanju klasičnih, odnosno antičkih uzora, izražavanju dubokih osjećaja, stvaranju djela po uzoru na srednjovjekovne autore, jačanju nacionalnog identiteta, naglašavanju pesimizma ili melankolije koja se provlači kroz djelo (tzv. „svjetska bol“), zagovaranju povratka prirodi, privlačnosti onog primitivnog, narodnog, divljeg, neiskvarenog civilizacijom i slično.⁶⁵

Na pojavu romantizma u Europi uvelike je utjecala Francuska revolucija s kojom započinje modernizacija tog prostora. Završetkom Revolucije ukida se feudalni poredak te dolazi do nastanka građanskoga društva koje s vremenom postaje donekle ravnopravno. U isto se vrijeme razvija industrija i dolazi do novih tehničkih otkrića. Sve to utječe na promjenu čovjekova načina razmišljanja u 18. stoljeću, te kao produkt toga mnijenja nastaje romantizam.⁶⁶ Predstavnici europskog romantizma su: pjesnici George Gordon Byron, Percy Bysshe Shelley, Friedrich Schiller, Aleksandar Sergejevič Puškin, Mihail Jurjevič Ljermontov, Taras Grigorovič Ševčenko, romanopisci Victor Hugo i Jane Austen, književnici Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Leopold Freiherr von Hardenberg poznat pod pseudonimom Novalis, Walter Scott, Alexandre Dumas, Alessandro Manzoni, novelist Ernst Theodor Amadeus Hoffmann i drugi.⁶⁷

Romantizam u Hrvatskoj javlja se u doba hrvatskoga narodnog preporoda (1835.–1848.),⁶⁸ odnosno ilirizma, te se po svojim značajkama razlikuje od onog europskog područja u kojem su već formirane nacionalne države.⁶⁹ U hrvatskoj se književnosti u to doba teži jačanju nacionalnog duha i ujedinjenju nacije u istoj državi. Dok se u Europi piše o svjetskoj boli i ljubavi, u hrvatskoj se književnosti u prvom redu radi na uvjeravanju pojedinca u bolje sutra, poticanju patriotizma i buđenju nade. U hrvatskoj romantičkoj književnosti prevladavaju religiozne teme (Mažuranić, Štoos, Vraz), ljubav je transcendentalna (Preradović, Vraz), raspravlja se o filozofiji (Mažuranić, Preradović) i žudi se za proučavanjem stranoga nam Istoka (Matija Mažuranić). Mnogo se u ovom preporodnom dobu crpi iz narodnoga jezika i poezije pa se pomno radi na sakupljanju tih materijala (Gaj, Mažuranić, Vraz). Na hrvatskom području romantizam je nastao prvenstveno jačanjem hrvatskog identiteta u znak otpora sustavnoj mađarizaciji naših prostora. Na naše autore utjecali su njemački, te neki francuski i slavenski

enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53278>, zadnji pristup: 09.05.2022.

⁶⁵ BOBINAC, Marijan (2012), 16-19.

⁶⁶ BOBINAC, M. (2012), 15-28.

⁶⁷ FLAKER, Aleksandar (1976), 125-129. Za detaljniji popis vidi: „romantizam“, *Proleksis enciklopedija*; <https://proleksis.lzmk.hr/44240/>, zadnji pristup: 14.03.2022.

⁶⁸ O romantizmu na području Hrvatske u razdoblju nakon hrvatskog narodnog preporoda više piše Mira SERTIĆ (1979), 89-174.

⁶⁹ Detaljnije o ovoj temi pišu: TOMASOVIĆ, Mirko (1998), 5-15.; ŠABIĆ, Marijan (2019), 161-175.

književnici.⁷⁰ Predstavnicima hrvatskog romantizma su: Stanko Vraz, Dimitrija Demeter, Antun Nemčić, Ivan i Matija Mažuranić, Petar Preradović i drugi.⁷¹

3.2. Motivi i teme u romantizmu

Kao što je već ranije napomenuto, motivi romantizma oprečni su onim neoklasicističkim. Dok stvaralaštvo neoklasicizma ima didaktičnu svrhu i oslanja se na razum, u romantizmu se takav zastarjeli kanon odbacuje. Bobinac u svojem *Uvodu u romantizam* tematiku i motive romantizma sažima ovim riječima: „Beskrajna i ispunjena, ali i neostvariva i tragična ljubav, zbivanja u sferi bajkovitog i fantastičnog (s naglaskom na idiličnovilinskom ili pak demonskom i okultnom), svijest o gubitku identiteta modernog čovjeka i potraga za novim identitetom, motivi dvojnika i androida, noćne, tamne strane čovjeka i prirode, idealni, ali i dijabolični umjetnik, buntovništvo potaknuto individualnim ili društvenim ciljevima, ljubav prema domovini – svi ti, ali i mnogi drugi tematsko-motivski kompleksi i s njima povezani tipovi junaka susreću se u raznim nacionalnim tradicijama romantičke književnosti.”⁷²

Najčešći romantičarski motivi i teme su sljedeći: spoznaja o gubitku prvobitnog jedinstva, odnosno harmonije u svijetu do koje se ponovno može doći „romantiziranjem” (Novalis, Klingemann), motiv oprečnosti svjetla i tame u čovjeku i prirodi uz koji se nerijetko pojavljuju i dijabolični likovi koji naglašavaju tu razliku (Novalis, Klingemann, Hoffmann, Schubert, Milton, Goethe, Kunić), motiv dvojnika u smislu vođenja dvostrukog života koje dovodi do samootuđenja pojedinca (Hoffmann, Heine, Nerval), motiv umjetnog čovjeka, odnosno androida, koji se javlja u obliku oživljene slike i kipa, ili pak kao lik oživljen magijom (Hoffmann, Kleist, Mary Shelley). Sa zadnjim spomenutim motivom povezujemo upotrebu tzv. „nove mitologije” u romantizmu, pa se tako javlja lik Prometeja koji za romantičare utjelovljuje „pobunu protiv božanstava, protiv neupitnih autoriteta, težnju za božanskom moći, osobito u ulozi stvaranja čovjeka,...”.⁷³ Pojavljuje se još i lik Narcisa koji upozorava na samootuđenje pojedinca, ali predstavlja i ljepotu, te lik Židova lualice Ahašvera koji označava beskrajnu težnju čovjeka k savršenstvu. Ima i bajronskih likova, tj. romantičarskih junaka (Byron, Puškin, Dumas, Musset) koji se razlikuju od onih antičkih kakve smo navikli susretati kod klasičnih pisaca. Dok su antički junaci većinom mitološkog ili božanskog podrijetla, te se ističu svojom hrabrošću u bitkama i nerijetko tragično pogibaju, bajronski likovi vode one unutarnje borbe,

⁷⁰ BOŠKOVIĆ, Ivan (2007), 159-161.

⁷¹ BOBINAC, M. (2012), 147-151.

⁷² BOBINAC, M. (2012), 245.

⁷³ BOBINAC, M. (2012), 261.

otuđuju se od svijeta i pružaju otpor društvu. Motiv lika umjetnika najčešće se javlja u njemačkih pisaca u obliku čovjeka koji ostvaruje svoje ideale kroz umjetnost ili pak biva u sukobu sa samim sobom i ljudima oko sebe. Najznačajniji motiv romantizma, a koji se svakako pojavljuje i kod našega Kunića, jest ljubav. O ovom motivu više će riječi biti u samoj analizi epigrama Lidi. Motiv romantičarske svjetske boli prvenstveno podrazumijeva ideju da je svijet nepopravljivo loš što uzrokuje opću depresiju, a zatim se koristi i za to da bol i(li) tuga mijenjaju percepciju svijeta. Tematika koja uključuje motiv domovine usko je povezana s modernizacijom Europe i formiranjem nacija na tome području, a najčešće se pojavljuje kod pisaca istočne i jugoistočne Europe, Italije i Njemačke (Schiller, Novalis, Fichte, Arndt, Körner, i dr.).⁷⁴

Kod Kunića se pojavljuju razni romantičarski motivi i elementi, a neki od njih su: dočaravanje pjesničke slike i romantičkog pejzaža, element hiperbolizacije osjećaja koji dovodi skoro do fantastike, sinestezija i dihotomija svjetla i tame, odnosno osjećaja tuge nasuprot sreći koji su povezani s Lidinom prisutnošću, i dr.

⁷⁴ BOBINAC, M. (2012), 245-285.

4. ANALIZA ODABRANIH KUNIĆEVIH EPIGRAMA LIDI

Okosnica ovog rada jest analiza Kunićevih epigrama upućenih rimskoj dami Mariji Pizzelli pod pseudonimom Lida u svrhu utvrđivanja utjecaja romantizma na ovog pjesnika pretežito klasicističkog ukusa. U nastavku rada namjeravam detaljno proučiti 19 odabranih Kunićevih epigrama ciklusa *Ad Lydam*, od kojih dosad nije bilo prevedeno njih 11, a koji po mojem mišljenju imaju najizraženije karakteristike romantizma, izdvojiti romantičarske elemente iz njih te ih dodatno obrazložiti. Pri odabiru epigrama vodila sam se sljedećim načelom: nakon što sam pregledala dostupan korpus ciklusa *Ad Lydam* na internetskom portalu *CroALa*⁷⁵ te izbor epigramâ istog ciklusa u *Hrvatskim latinistima*,⁷⁶ najprije sam izdvojila one epigrame u kojima se provlače ključni pojmovi tipični za romantizam, poput: *cor, amor, funus, dolor, natura, patria* i slično. Također sam odabrala one epigrame koji su se najviše isticali s obzirom na tematiku koju obrađuju, a koja je pritom bliska romantizmu, te epigrame u kojima sam opazila i neke druge elemente romantizma objašnjene u prethodnom poglavlju.

4.1. Tumačenje Kunićevih epigrama Lidi od strane hrvatskih književnih povjesničara i filologa

Neki od ranije spomenutih autora poput Smerdela, Vratovića i Paljetka, koji su se bavili Kunićevim epigramima posvećenim *donni* Pizzelli, prozvali su ih ljubavnima, svrstavajući ih tako u zbirku ljubavnih pjesama, odnosno kanconijer kakav pronalazimo kod Francesca Petrarce (1304.–1374.), koji je sastavljen od stihova upućenih voljenoj mu Lauri. Smatram da postoje određene sličnosti i razlike između Petrarčina kanconijera i Kunićevih epigrama posvećenih Mariji Pizzelli; naime, oba pjesnika vode svojevrzni „ljubavni dnevnik“ te stihovima veličaju svoju muzu koja biva neiscrpnim izvorom njihove inspiracije, uzdižući je čak do božanskih visina. Nadalje, obojica navedenih autora upotrebljavala su ustaljene antičke motive u svojim stihovima, što možemo pripisati njihovom humanističkom obrazovanju koje je njegovalo pisanje prema klasičnom kanonu. Te sličnosti s Petrarcom možemo pronaći i kod drugih naših latinista.⁷⁷ Petrarca je svoja djela stvarao po uzoru na srednjovjekovne autore te je u *Kanconijeru* zadržao srednjovjekovnu tradiciju pisanja stihova udataj ženi koja autoru ne

⁷⁵ Izvor: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.402:9.croala>, zadnji pristup: 29.04.2022.

⁷⁶ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 478-495.

⁷⁷ Primjerice, o utjecaju Petrarce na hrvatskog renesansnog latinista Karla Pucića (1458.–1522.) piše Daniela KOPRIVNJAK (2020).

uzvraća iste ljubavne osjećaje, pa ga stoga možemo svrstati i u autore srednjega vijeka. Iz toga slijedi da Kunić, koji glede književnog stvaralaštva dijeli određene sličnosti s Petrarcom, svoja djela stvara po uzoru i na srednjovjekovne autore, što je jedna od karakteristika romantizma. Međutim, postoje i razlike između Kunića i talijanskog pjesnika; dok Petrarca jasno opisuje strastvenu ljubav koju osjeća prema Lauri, Kunić u većini slučajeva napominje kako je njegova opjevana ljubav čista, nastala iz divljenja prema otmjenoj gospođi izvanrednog karaktera. Može se zaključiti da je Kunićevo divljenje Lidi bilo pretežito suzdržano i u skladu sa svećeničkom službom koju je obnašao,⁷⁸ dok je Petrarca bez zadržke izražavao duboke, putene osjećaje koje njegova voljena izaziva u njemu.

Bratičević zamjećuje da su naši autori najvjerojatnije pridali ljubavni značaj Kunićevim epigramima zato što su proučavali samo dio epigrama namijenjen Lidi, a ne sveobuhvatni ciklus *Ad Lydam*. Iako se iz navedenoga može zaključiti da su spomenuti autori mogli izvući pogrešan zaključak glede namjene i karaktera tih epigrama, Bratičević pritom ne odbacuje mogućnost da se njihov sud ne bi promijenio čak i da su sagledali kompletan opus.⁷⁹

4.2. Romantičarski elementi u epigramatskom stvaralaštvu Rajmunda Kunića

Iako Kunićevi stihovi pretežito odražavaju klasični duh koji je izravna posljedica pjesnikovog humanističkog školovanja, možemo ipak detektirati neke epigrame u kojima se javljaju naznake predromantizma i romantizma. Primjerice, ciklus *Ad Lydam* prožet je mnogim romantičarskim elementima, a na narednim stranicama ćemo na temelju odabranih epigrama proučiti koji se to točno elementi romantizma u epigramima Lidi javljaju.

U romantizmu se u sklopu lirske pjesme kroz koju pjesnik izražava duboke osjećaje o ljubavi, smrti, sreći, tuzi, smislu života i sličnim temama, osjećaje koje pritom pobuđuje i kod samog čitatelja, javlja pojam romantičarskog, duboko osjećajnog lirskog subjekta koji je često sam pjesnik ili eventualno neki drugi lik koji priča svoju priču. To je jedno od obilježja romantizma koje se često pojavljuje u Kunićevim epigramima Lidi, a prisutno je u sljedećim stihovima:

Qualis Lyda die primo est mihi cognita, multas

⁷⁸ O Kunićevu ponašanju u skladu s njegovim životnim pozivom svjedoči već spomenuta književnica Cornelia KNIGHT u svojoj autobiografiji: (1861), 338-339.

⁷⁹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 357-365. Bratičević o problemu kritičke interpretacije ciklusa epigrama *Ad Lydam* više govori i u članku: BRATIČEVIĆ, Irena (2012b), 105-119.

Talem post messes, atque hyemes video.

(474. [473.] *De Lydae in virtute constantia*, 1-2)

Iz stihova saznajemo da pjesnik već dulji niz godina poznaje Lidu, a to iskazuje romantičarskim elementom „nazočnosti“⁸⁰ u djelu, čime nam potvrđuje da je prisutan u Lidinu životu. U nastavku epigrama Kunić pripisuje ovoj gospođi vrlinu koju su u to doba većinom smatrali specifičnom muškarcu, a to je oštroumnost:

Foemina, quod rebar fieri vix posse, virorum

Nullum constanti non animo aequiparat.

Ingenio et stabili mire omnes una refutat,

Queis leve foemineum dicitur esse genus.

(474. [473.] *De Lydae in virtute constantia*, 3-6)

Dakle, valja zaključiti da je Kunić, upotrebljavajući romantičarski epitet postojanog duha, izjednačio Lidu s muškim rodnom koji se u ono doba smatrao pametnijim od ženskoga, te joj je na taj način iskazao iznimnu čast i divljenje. Samim time pjesnik u ovom epigramu pokazuje napredan stav i odvajanje od antike koja je pamet pripisivala isključivo muškarcu. Tim odmakom od kanona Kunić tipično romantičarski ruši određeni autoritet svoga vremena. Vrlina koju pjesnik pripisuje Lidi, a tipična je za muškarca, postala je jedan od specifičnih motiva u Kunićeve epigramatskom opusu posvećenom Mariji Pizzelli. Postoje i drugi *loci communes* koji se javljaju unutar ciklusa *Ad Lydam*, a to su: motiv muze, dražesnost Lidina, njezina sposobnost vođenja intelektualnih razgovora i slično.⁸¹

U sljedećem epigramu ponovno se javlja tema romantičarskoga genija te se kroz njega provlači stalni motiv Lidine pameti, vrline koju pjesnik naziva svojstvenom muškarcu (*virile ingenium*):

Carmina cui Dantis tam sunt jucunda, virile

Condis foemineae sub facie ingenium.

Non te deliciae verborum, sed capit alti

Vis animi, rerum mirifica et series,

Pictaque tam vero quae scribit cunque colore,

⁸⁰ FLAKER, A. (1976), 111-112.

⁸¹ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 365-366.

Ipsis te jures cuncta videre oculis.

Et visu horrescas, doleas, laetere, sub imam

Aut terram, aut sedes rapta per aetherias;

Haec capiunt te, Lyda, viris, pol, digna placere.

Blandum aliae cupidis auribus excipiunt,

Et solum clamant vatem, versantque, leguntque,

Et memori condunt mente Metastasium.

(85. *Ad Lydam, Dantis carmina legentem*)

U epigramu se javlja opozicija i to u obliku suprotstavljenosti ženskog roda muškome. U stihu *Non te deliciae verborum, sed capit alti / Vis animi, rerum mirifica et series* (3-4), do izražaja dolaze važnost duha i čudesnih pojava, nerijetko upotrebljavani romantičarski elementi. Kunić se divi i hvali Lidu koja izabire čitati Dantea umjesto lakog štiva popularnog Metastazija,⁸² uvodeći pritom sinesteziju⁸³ osjećaja kad kaže: *Pictaque tam vero quae scribit cunque colore, / Ipsis te jures cuncta videre oculis* (5-6). U istim tim stihovima javlja se prizor pejzaža koji je romantički prožet Lidinim osjećajima. U suprotstavljanju „donjeg“ i „gornjeg“, tj. nebeskog svijeta jasno možemo razabrati pojavu dihotomije,⁸⁴ pa čak i u dijelu epigrama u kojem Lidu ponovno uspoređuje s muškim rodnom, a suprotstavlja joj ostatak ženskoga roda. Kunić posebnom čašću smatra poistovjećivanje Lide s muškim rodnom pa ne propušta priliku da to i učini. Lidi je prema Dubrovčaninu uvelike na hvalu to što se razlikuje od ostatka ženâ i što time odstupa od ustaljenog kalupa. Lida u romantičarskom duhu intenzivno osjeća strah, bol i veselje dok čita *Božanstvenu komediju*, te pritom, čitajući Dantea i njegovo djelo, umom „posjećuje“ druge svjetove, pakao i raj. Također, želeći Lidinoj pameti dodatno dati na vrijednosti, Kunić je uspoređuje s drugim ženama koje čitaju i uče lagano štivo, dok njegova učena dama čita srednjovjekovnog Dantea. Budući da je poznato kako su se autori romantizma okretali srednjovjekovnim uzorima, zanimljivo je da ga, kao poveznicu između antike i modernijeg svijeta, Kunić spominje u svom radu, koji je također na razmeđi dvaju razdoblja.

⁸² Pietro Metastasio (1698.-1782.) bio je talijanski pjesnik i dramatičar. Kao i naš Kunić, bio je članom Arkadije. Proslavio se svojim melodramama i bio je omiljeni autor na području Italije u svoje doba. Usporedba s Dantom koju Kunić izvodi zapravo je pomalo uvredljiva za Metastazija jer Kunić sugerira da Metastazije piše djela za širu publiku, dok je Dante rezerviran za intelektualce (<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40391>, zadnji pristup: 07.04.2022.).

⁸³ Sinestezija je još jedan u nizu elemenata koji je postao omiljen u doba romantizma, a riječ je o stilskoj figuri kojom pjesnik miješa, tj. povezuje više osjetila.

⁸⁴ Jedna od karakteristika romantizma, prema: BOBINAC, M. (2012), 248.

Znamo da su u sklopu ciklusa *Ad Lydam* uz mnogobrojne epigrame o Mariji uvršteni i oni koji govore o članovima njezine obitelji. Tako je u pjesmi 399. *Sub fronte severa animam dulcem inesse Lydae viro* Kunić naglasio romantičarsku važnost duha i genija koristeći Lidinog muža za primjer. On govori: *Vidi equidem querno sub cortice condita mella,/ Atque videns, mecum haec pectore sub tacito* (1-2), te se, metaforički uspoređujući Lidinog muža s hrastom koji ispod kore skriva med, pita što je to unutar Giovannija Pizzellija različito od grubog mu lica, a odgovor je: *Sub fronte severa/ Corda gerit dulci dulcia melle magis* (5-6). Kunić time želi reći da je Lidin muž ispod svoje vanjštine pametan i dobar. Vidimo da je u ovom epigramu Dubrovčaninu priroda izvor motivacije. Lidinog muža uspoređuje s prirodom i prirodnim pojavama koje su lišene svake civilizacije, što ovdje, iako nije neuobičajeno ni u drugim razdobljima, možemo gledati kao pokazatelj romantičarskog duha. Pojavljuje se i opozicija vanjskog izgleda i unutrašnjih karakteristika, odnosno strogosti i hladnoće Lidinog muža s jedne strane te njegove pameti i blagosti s druge kao još jedan romantičarski motiv.

Ugođaj pjesme 490. [489.] *Adveniente rus Lyda* je veseo, gotovo muzikalan. Koristeći se anaforam, pjesnik dodatno pojačava doživljaj dolaska Lide na selo, te stječemo dojam da ga sa svakim sljedećim stihom sve jače preplavljuje osjećaj radosti:

Ridet ager, subita capti dulcedine ludunt

Passim lanigeri lata per arva greges,

Laeta magis viridi late se gramine vestit,

Laeta magis vario flore renidet humus,

Laeta magis placidi circum fremit aura Favoni,

Laeta magis puro fulget ab axe dies.

Fallor an huc venit? ... non fallor: rura beata

Venit ad haec fausto jam mea Lyda pede.

(490. [489.] *Adveniente rus Lyda*)

Kunić nam, koristeći se raznim pjesničkim slikama, crta romantički pejzaž koji izražava njegove snažne osjećaje. Seoski pejzaž koji nam autor želi dočarati više ne označuje samo puko mjesto radnje, već zrcali pjesnikovo raspoloženje i osjećaje. On slika idilični seoski krajolik lišen civilizacije, krajolik u koji se njegova Lida uklapa kao predmet ljubavi koja je jednako blažena, nesputana i slobodna kao ta priroda koju pjesnik tako divno opisuje. Drugim riječima, pjesnik progovara kroz personificiranu prirodu s ciljem da dočara oduševljenje koje osjeti kada

se bliži njegov sastanak s Lidom. Naznaka predromantizma u ovoj pjesmi ogleda se u opisivanju idiličnog, pastoralnog krajolika, što dakako možemo pripisati činjenici da je Kunić bio članom Arkadije koja je njegovala pastoralnu književnost po uzoru na Teokrita i njegove dobro znane *Idile*.⁸⁵ Može se zaključiti da pjesma s obzirom na ugođaj pripada ljubavnoj lirici, a s obzirom na temu pastoralnoj lirici. Autor personificira prirodu, ali na neki način koristi i sinesteziju. Naime, iako je izravno pobuđeno samo jedno od pet osjetila, ono vizualno, Kunić kao da pomno odabranim riječima aktivira i druga osjetila kod čitatelja (auditivno, taktilno). Dubrovčanin tako u ovom epigramu stapa vizualnu, akustičnu i taktilnu pjesničku sliku u jednu, pa stoga možemo vidjeti i čuti polja kako se smiju i zbijaju šale, vidjeti travu i osjetiti njezinu radost dok prekriva zemlju te gledati i osjetiti radost i toplinu zapadnog vjetrova i noćnoga neba. Ovdje Kunić dokazuje da je majstor pjesničke slike koja djeluje gotovo plastično.

U pjesmi 480. [479.] *Ad Lydam. De se rusticante* Kunić pripovijeda Lidi o svojem boravku na selu. Na Lidin upit što Kunić radi na selu dok je udaljen od nje, pjesnik odgovara: *Revolvor/ Ad te absens memori pectore, quidquid agam.*(1-2), te nastavlja: *Me liquidi fontes, me florea prata, virentes/ Me campos, hilarans admonet aura tui./ Ut modo, procero nutantem vertice quercum/ Admirans, mecum talia dicta dabam* (3-6). Dubrovčanin, dakle, neprestano misli na svoju Lidu i, što god da radi, on u duhu razgovara s njom. Sve ga podsjeća na nju, pa tako vidimo prekrasan prizor zelenog, seoskog krajolika koji je lišen svake civilizacije – od tekućih izvora i cvjetnih livada, pa sve do zelenih polja, radosnog vjetrića i visokoga hrasta. Pjesnik ponovno izražava svoje duboke osjećaje koji dolaze u obliku poente u stihovima *Quantum humiles supra dumos tu celsa, puellas/ Tantum alias tollit se mea Lyda super* (7-8). On se divi prirodi koja ga podsjeća na Lidu kad je nema pored njega, te, obraćajući se drvu hrasta, epitetom uzvišenosti uspoređuje Lidu s visokim hrastom koji se izdiže nad grmljem, upravo kao što se Lida svojim vrlinama ističe od ostalih djevojaka. U želji da Lida bude u njegovoj blizini, pjesnik razgovara sam sa sobom, pa čak i s prirodom.

Epigram 58. *Ad Lydam, de se domo emigrante* obrađuje temu domovine. U stihu *Quam natura urbem statuit mortalibus unam,/ Lyda, colo, mundi civis et indigena* (1-2). Kunić poručuje Lidi da poštuje svijet te da se osjeća kao da mu je cijeli svijet dom, pritom spretno koristeći riječ *indigena* značenja „urođenik“, koja pjesnika tipično romantičarski opisuje kao građanina svijeta i potvrđuje misao iz prva dva stiha. Uvodeći tako romantičarski motiv domovine, Kunić poručuje Lidi: *Pone, ubi vis; calida positus, gelidave sub ora,/ Vivam alibi*

⁸⁵ FLAKER, A. (1976), 114.

atque alibi, semper at in patria./ Sic ego sum; migrare domo ne forte molestum,/ Queis soleo, incluso moenibus, esse putes. (3-6), budući da je on *indigena mundi*. Pjesnik ovdje odbacuje motiv domovine kakav je bio tipičan za naše krajeve u doba romantizma, te govori da cijeli svijet, a ne samo domovina, djeluje na njega. Kunić je svugdje kod kuće i, suprotno romantičarskom nacionalnom motivu, on nema jednu narodnu domovinu. Dubrovčanin je sposoban suosjećati s cijelim svijetom, a to opet vodi prema tome da ga cijeli svijet pogađa, pa Kunić, tipično romantičarski, suosjeća sa svime. Za njega, dakle, domovina ipak postoji, ali je ona na svjetskoj razini, a ne nacionalnoj.

Pjesma pod brojem 99, čestog naziva *Ad Lydam*, uvodi romantičarsku opreku tuge i sreće, a govori o Kunićevoj ljubavi prema Lidi:

*Quam sis grata mihi, didici te, Lyda, carendo,
Ipsi nam sine te sum mihi, Lyda, gravis,
Et caris, qui me visunt, stipatus amicis
Desertus videor, solus et esse mihi,
Nec, mihi cum solus secreta in sede relinquer,
Aoniis possum corda levare modis,
Non mi grandiloqui divinum carmen Homeri,
Romanae scriptor non sapit Iliadis.
Una juvas praesens animum: te denique visa,
Laeta oritur multa luce serena dies,
Mens viget, effundo carmen, de vertice Pindi
Venerit ut subito si mea Calliope.*

(99. *Ad Lydam*)

Uz ponovni element nazočnosti pjesnika u obliku osjećajnog lirskog subjekta prisutan je i element dihotomije tuge i sreće, izoliranosti od društva i povezanosti s dragom Lidom, element svojevrsnog odvajanja gornjeg i donjeg svijeta koje dirigira prisutnost pjesnikove miljenice. Poput nekog otuđenog bajronskog lika koji vodi unutarnji rat, pjesnik je na teret samom sebi kad nema njegove Lide, osjeća se osamljeno čak i u društvu, a nema ni volje za čitanjem, niti motivacije za pisanjem stihova u odsutnosti svoje muze. S druge strane, kad je u društvu Lidinom, pjesnik je radostan i najtmurniji dan odjednom mu postaje vedar i sjajan. Koristeći ponovno pažljivo selektirane epite i attribute koji određuju ugođaj pjesme, osjećajni

lirski subjekt na početku epigrama oslikava beznadnu sliku, a na kraju donosi obrat u vidu spasenja s dolaskom lijepe Lide za koju kaže da mu donosi inspiraciju za pisanje stihova, kao da se u taj čas sama Muza Kaliopa, zaštitnica epskoga pjesništva, spušta s planine Pind darujući mu pjesničko nadahnuće. Kunić se u stihovima *Nec, mihi cum solus secreta in sede relinquor,/ Aoniis possum corda levare modis,/ Non mi grandiloqui divinum carmen Homeri,/ Romanae scriptor non sapit Iliadis.* tipično romantičarski izričito odriče klasičnih uzora, te kaže da mu ni Homerova djela (kojima se intenzivno bavio) ne mogu pružiti utjehu kada njegova Lida nije s njim. Sve se to u konačnici vrti oko najzastupljenijeg i glavnog romantičarskog motiva koji se pojavljuje već u prvom stihu, a riječ je, naravno, o ljubavi. Kunić se u ovom epigramu koristi romantičarskom hiperbolizacijom⁸⁶ osjećaja koja se ogleda u značenjskoj opoziciji radosti za vrijeme Lidine prisutnosti naspram tegotnosti, odnosno nadnaravnog očaja koji obuzima pjesnika u njenoj odsutnosti, dočaravajući tako njegovu nemoć i manjak volje za životom kada Lida nije pored njega.

U istom tonu Kunić nastavlja u istoimenom epigramu u kojem prikazuje svoj odlazak k Lidi i odlazak od nje:

*Aedes, Lyda, tuas laeta dum mente petebam,
 Frigida non Cauri⁸⁷ mi fuit aura gravis,
 Nimbosumve atra septum caligine coelum,
 Atque ruens gelidae turbidus imber aquae.
 Idem ego, te ut frustra quaesivi, limine amico
 Digrediens moestus, dum mea tecta peto,
 Nimbosque et glaciem, vesanaque flamina sensi;
 Imber me saevus, me fera laesit hyems.*

(625. [626.] *Ad Lydam*)

Uz ponovnu pojavu značenjske opozicije sreće i tuge koju određuje Lidina prisutnost, Kunić u ovoj pjesmi želi reći da ga loše vrijeme uopće nije pogodilo jer se veselio sastanku s Lidom, međutim, nje nije bilo kod kuće pa je na povratku osjetio sve loše vremenske utjecaje, poput hladnoće kiše i vjetra. Pojavljuje se romantičarski element osjetljivosti na vrijeme, te pjesma kroz sliku lošeg vremena ponovno reflektira pjesnikove osjećaje koji su regulirani time

⁸⁶ FLAKER, A. (1976), 117.

⁸⁷ Riječ *Caurus* koja znači sjeverozapadnjak koristili su još u antici Vitruvije Polion (1.st.pr.Kr.) te Plinije Stariji i Lukan (1. st.n.e.). Pri upotrebi toga pojma ponovno se zrcali Kunićevo humanističko obrazovanje.

je li pjesnik vidio Lidu ili ne. Ovo je uvelike slično Goetheu i njegovom Wertheru; na isti se način oluja koja bijesni u Wertheru, nakon što sazna da je Charlotta zaručena, preslikava na prirodu i, kao kod Kunića, ta oluja prekida lijepi ljetni sunčani dan – prvi put kad Werther čuje da je Charlotta zaručena, oluja se pojavljuje na vidiku, a drugi put kada to čuje osobno od Lotte, oluja bijesni.⁸⁸ U romantičarskom duhu poput mladog Werthera, Kunić je sretan kad ide k Lidi, ni najgore vrijeme ne može mu ništa, a kada spozna da neće vidjeti Lidu, situacija se automatski mijenja te on tada osjeća sve udarce vjetra i nalete hladne kiše koji reflektiraju njegovo duševno stanje u tom trenutku.

U sljedećem epigramu pjesnik tuguje za Lidom koja tek treba otići na dva dana na selo:

Hinc aberis geminis tantum digressa diebus,

Tertia lux nobis te feret huc reducem.

Parva mora est; verum nulli non longa videri,

Te rapta ex oculis, protinus incipiet.

Nemo erit heic medium, quo sueta es Lyda, sedere,

Quin videat tristi mente vacare locum.

Nemo, tuum secum memorans, quaerensque leporem,

Quin dicat: nihil heic te sine, Lyda, sapit.

(62. *Ad Lydam biduo abfuturam*)

Ovom pjesmom Kunić još jednom potvrđuje svoje duboke osjećaje prema Lidi, ali ovaj put to prenosi i na veću zajednicu, na onu koja se okupljala u salonu Marije Pizzelli. On tuguje za Lidom makar ona još nije ni otišla, te govori da će ta dva dana koliko je neće biti nedostajati i drugim članovima salona do te mjere da će osjećati bol kad budu gledali njeno prazno mjesto. U stihu *Parva mora est; verum nulli non longa videri, / Te rapta ex oculis, protinus incipiet.* (3-4) koristi semantičku opreku kratkoće Lidina boravka na selu i činjenice da će se njezinim prijateljima taj kratki Lidin boravak činiti veoma dugim. Također, u nastavku se žalosnim verterovskim vapajem za Lidom uvodi motiv svjetske boli i romantičarske besmislenosti kad pjesnik kaže da nitko od članova *donnina* salona neće žalosnog duha posjećivati salon kako ne bi vidjeli prazno Lidino mjesto, te da bez nje ništa neće imati smisla. U salonu bez Lidine

⁸⁸ Spomenutu scenu opisuje Johann Wolfgang von GOETHE u svojoj knjizi *Patnje mladog Werthera*, u pismu od 16. lipnja, 23-28 (izvor: https://lektire.skole.hr/wp-content/uploads/2020/01/goethe_patnje-mladoga-wertherae.pdf, zadnji pristup: 02.05.2022.).

prisutnosti ta dva dana neće biti mjesta uobičajenim okupljanjima, neće se izvoditi predstave niti će se voditi kakvi intelektualni razgovori. Svi će članovi biti obuzeti žalošću.

U epigramu 35. *Ad Lydam, cur eam rusticantem crebro non visat* pjesnik objašnjava Lidi zašto je češće ne posjećuje na selu, pa kaže: *Erras Telegoni⁸⁹ tu, Lyda, in collibus, urbem/ Te frustra exoptans lustrum ego Romuleam* (1-2). U drugom stihu pojavljuje se element romantičarskog lutanja gradom u potrazi za svojom dragom koje se isprepliće s motivom ekspresije pjesnikovih osjećaja. Pjesnik žudi za Lidom, za njezinom prisutnošću, jadan je i izgubljen bez nje u Rimu, a činjenica da ima malo novaca priječi ga u njegovu naumu da češće posjeti Lidu na udaljenom selu kamo je otišla zbog vlastite bolesti: *Res at dura vetat. Quae res, ne quaere doceri:/ Scis, credo, census esse mihi tenues,/ Scis, quod adest, victum impendi, cultuque; redundans,/ Impendi officiis quod queat, esse nihil.* (5-8) Kunić se, dakle, tuži i opravdava Lidi zašto je češće ne posjećuje na selu, a razlog je da nema novaca za put. On kaže kako nema novaca da ih potroši na svoje dužnosti (*impendi officiis*), podrazumijevajući pod njima pažnju i posjete dragoj Lidi. U pjesmi se još jednom pojavljuje romantičarski element dihotomije, i to u obliku opreke Rim – Tuskul. Opozicija se vidi u intelektualnoj i prirodnoj atmosferi: tuskulsko selo idealno je mjesto gdje se Lida, poput drugih znamenitih Rimljana, može prepustiti misaonoj dokolici, njegujući na taj način svoj „muški um“, dok joj gradska vreva užurbanog Rima ne dopušta takav luksuz.

U sljedećem epigramu doznajemo da pjesnik napokon ide u posjet Lidi na selo:

Viso iterum Lydam, mens intus fluctuat omnis,

Corda micant, hinc spes, hinc metus exoritur.

Convaluit? Placido fruitur tandem illa sopore?

aegrotat? Noctes transigit illa vigil?

aestuat his animus curis, haec candida num sit,

Incertum, an misero nigra futura dies.

Qualiscumque tamen fuerit, quodcumque paratum est,

Illic, seu risus, seu dolor et lacrymae,

⁸⁹ Telegon je osnovao grad Tuskul u Laciju gdje su mnogi Rimljani gradili svoje *villae rusticae*, među njima i Ciceron. Kunić koristeći „Telegonove brežuljke“ u obliku metafore želi reći da je Lida na selu, i to na idiličnom mjestu koje se koristi za odmor od buke grada i za intelektualnu dokolicu, što potvrđuje njenu već spominjanu „mušku pamet“.

Illuc mente feror cupida, vel flere magis me

Cum Lyda, ab Lyda quam procul esse juvat.

(37. *De se visente Lydam, valetudinis causa rusticantem*)

U epigramu se isprepliću mnogi verterovski elementi poput ljubavi, neizvjesnosti i svjetske boli. Kunić je ponovno žalostan kad nema njegove Lide i veseli se odlasku na selo k njoj kako bi ugasio svoju danonoćnu brigu zbog njezine bolesti. U pjesmi se suprotstavljaju elementi bolesti i zdravlja, svjetlosti i tame, sreće i tuge. Svjetlost romantičarski reprezentira Lidino ozdravljenje, dok crni dan reprezentira njezinu bolest. Kunić želi što prije stići svojoj *donni* jer ga muči odgovor na pitanje je li Lida napokon ozdravila ili nije, te nikako ne pristaje da ostane u Rimu dok je ona na selu. Uvodeći element refleksije o Lidinom zdravlju, Kunić će radije biti njezino rame za plakanje i plakat će zajedno s njom u bolesti, nego da bude daleko od nje dok ga proganja i muči pitanje njezina zdravlja. Drugim riječima, više ga veseli čak i plakati s Lidom, nego biti daleko od nje. U epigramu se javlja i motiv svjetske boli kojom pjesnik mijenja percepciju svijeta: *aestuat his animus curis, haec candida num sit, / Incertum, an misero nigra futura dies* (5-6). Pjesnika proganja pitanje je li njegova Lida dobro, i neizvjesno je hoće li mu dan biti crn ili bijel. Također, Dubrovčanin je svakako osuđen na plakanje; s Lidom ili bez nje. Javlja se element suosjećanja pjesnika s Lidom, te jasna refleksija njegovih dubokih osjećaja kroz cijelu pjesmu. U šestom stihu pojavljuje se i antički element standardnog uzdaha rimskih elegičara – (*mihi*) *misero*.

Iako je u većini slučajeva Kunić Lidi posvetio čestite i strastima neokaljane stihove, znalo je biti i iznimaka. Naime, posezao je pjesnik za takvim epitetima i atributima iz kojih se dalo naslutiti da se u stihovima kriju duboki ljubavni osjećaji romantičarskog duha koji ne odgovaraju pjesnikovoj tvrdnji o neporočnoj ljubavi iz epigrama 4. *Ad Lydam*.⁹⁰ Upravo zbog te dvosmislenosti Bratičević raspravlja o ljubavnom značaju koji su naši književnici pridavali epigramima upućenim Mariji Pizzelli.⁹¹ Jedan od epigrama u kojem se pojavljuje romantičarski motiv ljubavi glasi:

Quid mihi longa ferat, quaeris, mea Lyda, senectus?

Pernoscam laudes ut magis usque tuas;

Quoque minus fatuo mens haec turbatur amore,

⁹⁰ Epigram će biti obrađen u nastavku rada.

⁹¹ Vidi bilješku pod brojem 79.

Hoc videam, quam sis digna ut amare, magis.

(462. [461.] *Ad Lydam. Commoda senectutis*)

Kroz cijelu pjesmu provlači se motiv ljubavi, koji se u književnosti javlja i prije romantizma, ali ovdje bezumna ljubav u pjesniku izaziva duševni nemir, te u sklopu s drugim elementima romantizma izražava romantičarski duh kod Kunića. U ovim stihovima ponovno do izražaja dolaze Kunićevi snažni osjećaji. On priznaje da prema Lidi osjeća ljubavnu strast, a s druge strane čini se kao da doziva starost kako bi zatomio taj ljubavni žar, te čim prije uzdignuo svoju ljubav prema Lidi na višu, transcendentalnu razinu koja ne mari za vanjštinu. Pretpostavljam da je ovaj epigram, kao i niz drugih epigrama Lidi, bio prezentiran Mariji Pizzelli kao odgovor na temu starenja o kojoj su netom prije raspravljali ona i Kunić, a možda i sudionici damina salona zajedno s njih dvoje. To nam svjedoči o vještini i lakoći kojom je Kunić gotovo na licu mjesta mogao smišljati nove stihove svojoj Lidi.⁹²

Budući da Kunićevi epigrami namijenjeni Mariji Pizzelli nažalost većinom nisu datirani, ne možemo sa sigurnošću znati u koje je točno vrijeme napisan ovaj epigram ni oni koji su takvog ljubavnog tona, niti kada su napisani epigrami koje smatramo ljubavno odmjerenijima. Vjerujem da bi točnija datiranost epigrama pridonijela boljem shvaćanju pjesnikova tijeka misli i možda otvorila put nekim novim interpretacijama ovog ciklusa epigrama. Bratičević drži da se epigramima suzdržanog ljubavnog tona Kunić vjerojatno želio obraniti protiv glasina o prirodi odnosa između njega i Marije Pizzelli.⁹³

Iz dosad pročitano, čitatelj može naslutiti kako je ta Kunićeva ljubav premašila onu prijateljsku ili „platonsku“ ljubav, te da u Dubrovčaninu Lida pobuđuje istinski ljubavne osjećaje, međutim, čak i da to je istina, ne mora značiti da bi on ikad išta poduzeo po tom pitanju. Sam pjesnik strastvene osjećaje prema Lidi demantira sljedećim stihovima:

Non ego te stulte modo visam captus amavi,

Propter te mores nec placuere tui.

Tu propter mores coepisti, Lyda, placere,

Queis nihil est unquam suavius et melius.

Hi tibi fac maneant semper; meus usque manebit

⁹² Usp. slične primjere kod BRATIČEVIĆ, I. (2015), 367-368.

⁹³ BRATIČEVIĆ, I. (2015), 371.

Idem amor extremos integer ad cineres.

(4. *Ad Lydam*)

Kunić svoju ljubav prema Lidi naziva čistom i neporočnom. On ponovno otvara dušu i riječima slika svoj idealni ženski lik, te naglašava kako Lidu nije zavolio radi njezinoga stasa, već zbog njenog karaktera, te se zavjetuje na doživotnu prijateljsku i strastima neokaljanu privrženost Mariji Pizzelli. Drugim riječima, u ovoj je pjesmi ljubav idealizirana, a kao takva trajat će sve do pjesnikove smrti. Vidimo da Kunić ovdje napušta antičku tradiciju opjevavanja ljubavi i nakon vlastite smrti, kao što to biva slučaj kod nekih antičkih pjesnika. Primjerice, Propercijeva ljubav prema voljenoj mu Cintiji trajat će zauvijek, pa i nakon smrti, o čemu govori u elegijama I, 8b, I, 12, i dr., dok Kunić piše o ljubavi prema Lidi koja će trajati do njegove smrti, ali ne i poslije.

Osobni ideal žene Kunić potvrđuje i u epigramu *VIII. In Gelliam pulchram, sed stupidam*⁹⁴ iz šaljivog ciklusa epigrama, u kojem kaže da je prema njegovu mišljenju savršena ona žena koja je pametna, te da cijeni ženski karakter više nego ljepotu. Tako u spomenutoj pjesmi poručuje Geliji da je lijepa poput Venere, ali *spectaculum solis oculis*,⁹⁵ pa mu ne može dirnuti dušu jer je njezin karakter isprazan i Kunić ne može s njom voditi intelektualne razgovore kao što ih vodi sa svojom pametnom Lidankom. Dakle, pjesnik očigledno daje prednost pameti nad tjelesnom ljepotom i pokazuje da ljubav, poput kakvog romantičara, doživljava transcendentalno, a ne kroz prizmu ljepote. Izgleda da se vodio poznatom krilaticom „ljepota je prolazna“, pretpostavljajući tako intelekt tjelesnoj ljepoti, te nam je još jednom na taj način potvrdio misao o čudorednosti iz epigrama 4. *Ad Lydam*. Također, Kunić poput pravog autora romantizma svoju pametnu i učenu Lidu stavlja na pijedestal časteći je i slaveći kao kakvog genija oko kojeg obavija veo svojih stihova.

Kunić još jednom potvrđuje vlastito viđenje ljubavi u sljedećem epigramu:

Cara domo existi patria, Violanta; reversa

Es tamen in patriam nunc mage cara domum,

Nec quisquam est nostrum, coetu qui nempe solebat

Assiduo vestros concelebrare lares,

Cui, quamquam jucunda olim, jucundior esse

⁹⁴ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 475.

⁹⁵ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 475. (4)

Reddita nunc multo non videare tamen.
Nam procul hinc degis dum sacris abdita septis
Inter virgineos, dia puella, choros,
Omnigena absentis crebro de laude loquentum
E desiderio valdius arsit amor;
Sanctus amor (*nomen dubium ne horresce*), *bonorum*
Candida quo virtus corda ciere solet.

(559. *De Violanta domum reversa*)

Dubrovčanin je ovdje Lidi uputio sljedeće stihove koji govore o Violanti, Pizzellinoj kćeri koja se zaredila. U pjesmi se opisuje povratak Violante u domovinu nakon njezina zaređenja. Zanimljivo je da Kunić romantički motiv domovine isprepliće s antičkim, upotrebljavajući riječ *lares* kojom označuje rodni dom. Također, u pjesmi se spominje i *sanctus amor*, kršćanska čista ljubav koja jača duh. Kunić još jednom potvrđuje svoju misao o neporočnoj ljubavi te sam napominje da se dvoznačne riječi *amor* ne treba plašiti. Također govori da sveta ljubav uzdiže i potiče čista srca dobrih.

Kunić u još jednom epigramu ponovno piše o Pizzellinoj kćeri, ali ovaj put u sjetnom tonu. Naime, Violantu je snašla teška bolest:

Aegrotat Violanta, pavet cor fixa dolore
Lyda parens; jubeor scribere carmen ego.
Possem utinam! Garrire levis solet; anxia corda
Quae premit immani pondere, cura silet.

(572. *De Violanta graviter aegrotante*)

Ovdje Kunić kroz atribute nijemoga i tjeskobnog jada romantičarski reflektira Lidino raspoloženje kada jadikuje kako ne može biti sretan dok je njegova Lida tužna, iskazujući tako svoje suosjećanje s njom. Poput pravog romantičara koristi hiperbolizaciju osjećaja žaleći se da bol probada Lidino srce. Pjesnik je ozbiljno shvatio Pizzelličin zahtjev da joj svakodnevno donosi nove stihove pa se tuži kako ih mora pisati, a teško mu je jer dijeli patnju sa svojom Lidankom. U pjesmi se, dakle, suprotstavljaju razum, ali i osjećaj obaveze prema Lidi koji zapovijedaju pjesniku da piše stihove i osjećaji koji ga pritom koče pa tako Kunić postaje predstavnikom čuvene romantičarske svjetske boli. Motivi bolesti i strepnje pojavljuju se u funkciji najave nekoga zla, u ovom slučaju smrti, što doznajemo iz sljedećeg epigrama:

*Quae virgo hinc abiit tibi gnata in flore iuventae,
Lyda, quot et quantis est caritura malis!
Hoc certe: haud unquam, ceu tu nunc, perdita luctu
Plorabit gnatam, viscera cara, suam.*

(578. *Ad Lydam in funere Violantae filiae*)

Epigram je sjetnoga tona. Pjesnik u prvom stihu metaforičkim prikazom Violante u cvijetu života slika tužnu sliku preuranjene smrti mlade kćeri Lidine. Uz prisutnost dihotomije svjetla i tame, tj. opozicije života i smrti, pjesmu završava poentom kojom pokušava utješiti Lidu poručujući joj kako njezina kćer, iako je prerano izdahnula, barem neće morati iskusiti muku koju njezina majka trenutno prolazi, a to je gubitak djeteta. Motiv verterovskog spasa od pokvarenog svijeta u smrti koji se u pjesmi pojavljuje još je jedan u nizu tipičnih romantičarskih elemenata.

Sljedeći epigram nastavak je na dvije prethodne pjesme koje obrađuju istu temu, a u kojima saznajemo da je Marijina kćer Violanta bolesna te da je umrla od te bolesti. Kunić ovdje uvodi romantičarsku metaforu koja prožima cijelu pjesmu govoreći o životu i sreći s ciljem da utješi Lidu koja je pretrpjela golemi gubitak, gubitak djeteta:

*Vita mare est, saevi quam versant undique fluctus,
Ventorum furor et concitat indomitus,
Nec quisquam est tanta in turba, tantoque labore
Felix, quum dubio volvitur in pelago.
Ille modo est felix, qui cuncta exire pericla
Magnorum potuit munere coelicolum,
Totque inter scopulos, tot naufraga corpora portu
Se, vita functus, condidit in placido.
Haec tibi si natae dices in funere, Lyda,
Maternus poterit mitior esse dolor.*

(579. *Ad Lydam. In idem argumentum*⁹⁶)

Pjesnik jasno iskazuje svoje duboke osjećaje i možemo primijetiti njegovo ponovno suosjećanje s Lidom. Pojavljuje se romantičarska metaforika kada Kunić u pjesmi koristi

⁹⁶ *In idem argumentum* označava da se pjesma odnosi na isti sadržaj kao i prethodna.

pojmove koje inače vežemo uz more: *mare, fluctus, ventorum furor, placido portu*, a ovdje reprezentiraju osjećaje i život kao takav, njegovu nepredvidljivost i nevolje koje redovito donosi: nemir karakterističan romantizmu.⁹⁷ Također se naglašava važnost duha i drugog, nebeskog svijeta uvođenjem pojma *coelicolum* (Boga i anđela). Pjesma nas neodoljivo podsjeća na Sofoklovu (5. st. pr. Kr.) misao iz *Kralja Edipa* koja kaže: „nijednog čovjeka ne smatraj sretnim prije nego što umre“,⁹⁸ čime Kunić aludira na romantičarski spas u smrti te nas podsjeća i na mladog Werthera koji je spasenje potražio u samoubojstvu kako bi „napustio zatvor“, odnosno okončao nesretni život.⁹⁹ Na taj način, govoreći da se Violanta zapravo smrću spasila, Kunić pokušava utješiti Lidu.

U epigramu 318. *De se et Lyda* Kunić progovara o odnosu između njega i Lide:

Si qua me laesum facto, dictoque putavi,

Arguto soleo nempe dolore queri,

Nec celare animi sensus; hoc nam reor esse

Magnum equidem verae pignus amicitiae.

Tu quoque idem facias ni quando, Lyda, molestum

*Sed quod erit, **tacito pectore** dissimules,*

Multa queror, questu nimium dum parcis amico,

Te mihi, quam decuit, non retulisse vicem.

(318. *De se et Lyda*)

Dubrovčanin ovdje potvrđuje snagu prijateljskog odnosa koji ima s Marijom Pizzelli; on jasno izražava svoje duboke osjećaje i moli Lidu da mu uzvрати prijateljsku uslugu izražavanja muka u povjerenju kad kaže: *Tu quoque idem facias ni quando, Lyda, molestum/ Sed quod erit, tacito pectore dissimules,/ Multa queror, questu nimium dum parcis amico,/ Te mihi, quam decuit, non retulisse vicem.* (5-8) U šestom stihu upotrebljava frazu *tacito pectore*,¹⁰⁰ izraz koji se stalno pojavljuje u djelima rimskog elegičara Ovidija, o čemu će više riječi biti u sljedećem poglavlju s temom antičkog utjecaja na našeg pjesnika. Kunić, dakle, ne

⁹⁷ Usp. FLAKER, A. (1976), 115.-116.

⁹⁸ Misao se može pronaći u grčkoj tragediji *Kralj Edip* koju je napisao SOFOKLO, u *Stajačoj pjesmi* na kraju 5. čina, 66. (izvor: http://gimnazija-sb.com/portal/wp-content/uploads/2015/02/sofoklo_kraljedip.pdf, zadnji pristup: 09.05.2022.)

⁹⁹ Spomenuta scena je opisana u *Patnjama mladog Werthera*, u pismu od 22. svibnja, 18-19.

¹⁰⁰ Frazu *tacito pectore* upotrijebio je Kunić također u pjesmi 399. *Sub fronte severa animam dulcem inesse Lydae viro.*

želi da Lida bude šutljivog srca, odnosno da zadržava osjećaje u sebi pred pjesnikom, pogotovo ne one tužne i loše, već je potiče da mu se povjeri i rastereti svoju dušu, baš kao što on to čini.

Iz provedene analize odabranih epigrama ciklusa *Ad Lydam* vidimo da se svi ti stihovi vrte oko nesvakidašnjega genija skladnog karaktera i ljepote, Lide, koju je Kunić kitio mnogim dostojnim i lijepim atributima i epitetima. Pregledom stihova možemo zaključiti da je Kunić pišući (o) Lidi svakako u romantičkome duhu davao prednost emocijama nad razumom. Također, nakon odrađene analize možemo utvrditi da se Kunić u svojem stvaralaštvu doista koristio mnogim predromantičarskim i romantičarskim motivima i elementima, te da je u svoje stvaralaštvo unio dozu originalnosti.

5. ANTIČKI ELEMENTI U KUNIĆEVIM EPIGRAMIMA LIDI

Ovo poglavlje obrađuje temu Kunićevog odnosa između novog (romantizma) i starog (antike), točnije, raspravlja zastupljenost antičkih elemenata u Kunićevim epigramima Lidi; od same kompozicije djela i metra koji pjesnik upotrebljava, pa sve do brojnih ustaljenih antičkih motiva i toposa (*loci communes*). U svojim epigramima Lidi Kunić se koristi raznim elementima antike, a do izražaja najviše dolazi upotreba antičkih imena i termina, što nas nimalo ne čudi, budući da je Dubrovčanin bio članom Akademije Arkadije, te je od rane dobi bio izložen humanističkom obrazovanju koje je njegovalo antički kanon. Ciklus *Ad Lydam* ne možemo u potpunosti izjednačiti s antikom jer Kunić, makar koristi mnogo antičkih motiva i termina u svojim epigramima, ipak ne priča primarno mitološku ili lascivnu, već onu suvremenu i autobiografsku, ljubavnu, gotovo romantičku priču, kakvoj su u antici najbližije Katulove pjesme.

5.1. Utjecaj Katula, Ovidija, Tibula i Marcijala na Rajmunda Kunića

Katulov utjecaj na pjesnika možemo, među ostalim, potvrditi epigramom III. *Catullum vel peccantem amat*¹⁰¹ u kojem Kunić Lidi poručuje kako ga Katulova poezija opčinjava te ne poriče svoju naklonost antičkome pjesniku. Jedan od elemenata koji je Kunić preuzeo iz antike jest upotreba pseudonima koji označava osobu kojoj su pjesnikovi stihovi namijenjeni, a to je Maria Pizzelli. Na isti je način Ovidije pisao pjesme fiktivnoj djevojci pod imenom Korina, Tibul ljubavne elegije Deliji ili Nemezi, dok je Katul svoje mnogobrojne stihove uputio udanoj ženi Klodiji, nazivajući je u svojim pjesmama nadimkom Lezbija u čast grčkoj pjesnikinji Sapfo s otoka Lezba.¹⁰² Iako je Katulov utjecaj na Dubrovčanina najviše vidljiv u Kunićevim elegijama,¹⁰³ neke sličnosti s antičkim autorom ipak pronalazimo i u Kunićevim epigramima.

Katulov utjecaj svakako se ogleda u leksiku koji Dubrovčanin koristi po uzoru na antičkog autora. Tako primjerice kod Kunića možemo pronaći brojne deminutive koji su prisutni u Katulovim pjesmama, poput deminutiva *auriculas* koji se kod Katula pojavljuje u obliku *auriculam* u 44. stihu u pjesmi *LXVII. de ianua moechae cuiusdam*,¹⁰⁴ u kojoj se Katul

¹⁰¹ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 481.

¹⁰² „Gaj Valerije Katul“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30921>, zadnji pristup: 03.05.2022.

¹⁰³ O utjecaju Katula na stvaranje Kunićevih elegija piše Mia STUBIČAR (2019).

¹⁰⁴ Izvornim Katulovim, Ovidijevim, Tibulovim i Marcijalovim pjesmama korištenim u cijelom radu može se pristupiti na stranici *The Latin Library* (<https://www.thelatinlibrary.com/>, zadnji pristup: 04.05.2022.).

obraća vratima pred kojima okovan moli nemilosrdnu dominu za ljubav (*locus communis*),¹⁰⁵ te se nada da neće čuti što je njegova gospodarica radila sa svojim ljubavnikom. Kod Kunića se taj deminutiv pojavljuje u epigramima 344. *Ad Petrum Aloysium Pizzellium canentem*, 354. *Ad Petrum Aloysii Pizzelium, de Lyda matre* te u 542. *Cur Violanta canens mirus solito placuerit* u kojima pjesnik opisuje pjevanje Pizzeline djece koja „nemaju sluha“ te opisuje bol koja dolazi do njegovih ušiju, ali pritom i dalje potiče Lidinu djecu da nastave pjevati. Dakle, oba autora koriste spomenuti deminutiv u kontekstu slušanja nečega što im nanosi bol. U pjesmi 344. *Ad Petrum Aloysium Pizzellium canentem* također se javlja imenica *ambrosia* koju Katul često koristi u svojim elegijama. Kunić upotrebljava tu imenicu kada govori da je Lidin glas ili glas njezine djece sladak poput ambrozije (396. *Ad Lydam se aegrum visentem*, 6, 130. *Ad Lydam, ea quae legit, mira perspicuitate ac lepore enarrantem*, 6), da je Lida šarmantna (259. *De miro Lydae in dicendo lepore*, 5-6) i prekrasno piše (38. *De Lydae epistola*, 8). Kod Katula se ta imenica pojavljuje u pjesmi XCIX. *ad Iuventium* u 2. i 13. stihu, s time da je to čak *dulci dulcius ambrosia*, kao i kod našeg pjesnika.¹⁰⁶ Korištenjem te fraze Kunić u svoje stihove uvodi katulovsku hiperboličnost, isto kao kad ističe i ponekad prenaplašava Lidinu ljepotu. Ta se katulovska hiperbolizacija razlikuje od one romantičarske; romantičarska ima produbljen karakter, te se njome prenaplašavaju krajnji ljudski osjećaji poput mržnje, boli, ljubavi, i sl. Deminutiv *pusillum* pojavljuje se kod Kunića u prvom stihu epigrama 304. *Ad Salicetum archiatrum, de epigrammate ad eum a Maria Pizzelia misso* gdje govori da je napisao nešto sitno o Salicetu u jednom od epigrama koji je poklonio Mariji Pizzelli, te da je ona taj epigram prosljedila Salicetu, ali to pjesniku ne smeta jer vjeruje da bi se taj epigram mogao svidjeti čak i Baviju.¹⁰⁷ Isti deminutiv pojavljuje se i u prvom stihu epigrama 542. *Cur Violanta canens mirus solito placuerit* gdje se govori o sitnoj greškici koju je Violanta učinila dok je pjevala pa je „oštetila sluh“ prisutnima. Kod Katula se taj deminutiv javlja u 16. stihu pjesme XXXVII. *ad contubemales et Egnatium* koja govori o uglednicima koji posjećuju bordele, nazivajući ih razvratnicima koji su se okomili na Katulovu djevojku koja tamo radi, pa ih pjesnik naziva majušnjima kako bi umanjio njihovu vrijednost. Spomenuti deminutiv javlja se i u prvom stihu pjesme LIV. *de Otonis capite*, u kojoj se Katul obraća Cezarovim pristašama koji bi mogli biti uvrijeđeni njegovim pjesmama, te u želji da obrani svoje stihove ističe da Oton ima malu glavu.

¹⁰⁵ Riječ je o toposu (grč.) *paraklausíthyron* koji označuje sjedenje odbijenog ljubavnika pred zatvorenim vratima njegove nemilosrdne gospodarice, te čekanje da ga ona pusti unutra.

¹⁰⁶ Kod Kunića se fraza *dulci dulcius ambrosia* pojavljuje u epigramu 426. [425.] *De eximio cantu Petri Pizzellii, Mariae filii* u 8. stihu, 455. [454.] *De carminibus suis a Lyda recitatis* u 6. stihu, 520. [519.] *Petri (Pizzellii) versus laudat* u 4. stihu, i dr.

¹⁰⁷ Bavije je bio smatran lošim pjesnikom u vrijeme Vergilija.

Iz priloženog vidimo da se oba pjesnika koriste deminutivom *pusillus* kada žele istaknuti neku manu kod osobe koju provlače kroz svoje stihove.

U Katulovoj pjesmi XXXVIII. *ad Cornificium* u drugom se stihu pojavljuje standardni uzdah rimskih elegičara koji je upotrebljavao i naš Dubrovčanin: *me hercule*. Kunić je taj uzdah pisao u spregnutom obliku (*hercle*)¹⁰⁸ koji pronalazimo u mnogo epigrama Lidi, poput: 209. *Sibi nihil Lyda pulchrius videri*, 263. *De miti Lydae ingenio*, 306. *Lyda in urbe degente, sibi quovis rure urbem esse longe gratiorem*, 457. [456.] *De Lydae judicio*, 463. [462.] *Ad Lydam, unde "rivalis" nomen originem habeat*, i dr.

Osim u upotrebi stilskih figura i sredstava, sličnost između Katula i Kunića ogleda se i u korištenju mitologije. Naime, Kunić je u svoju poeziju, pa tako i u mnoge epigrame koje je uputio Lidi, uključio i antičke mitološke likove i teme:

*Lyda, tuis quod tam metuis, ignoscere possum,
Foemineum trepido cor pavet usque metu;
Illi si metuant eadem sibi, turpe virorum
Indignum intrepidis et rear ingeniis.
Increpet Andromache fortem Hectora, non minus Hector,
Quae solet, interea fortis in arma ruat.*

(44. *Ad Lydam suis metuentem*)

U ovom epigramu Kunić progovara o Lidinom strahu za članove njezine obitelji. Dubrovčanin opravdava tu bojazan jer, kaže, Lida ima plaho žensko srce (kontradiktorno njevoj muškoj prirodi), ali ista ta bojazan ne bi se nikako mogla oprostiti muškarcu koji valja biti jakim i odvažnim poput Hektora koji snažno juri u boj čak i nakon što ga Andromaha izgrdi. Na kraju pjesme Kunić, dakle, uvodi antičku mitologiju spominjući mitološki par, Andromahu i njezinog muža Hektora, snažnog trojanskog junaka koji je izgubio život u borbi: *Increpet Andromache fortem Hectora, non minus Hector, / Quae solet, interea fortis in arma ruat* (5-6). Epigram svakako zrcali utjecaj klasičnih elegičara na Kunića, budući da su oni bili skloni korištenju mitoloških tema i motiva u svojem stvaralaštvu. Znamo da je Ovidije u heksametru ispjevao preko dvije stotine mitoloških priča u svojim *Metamorfozama*, te da je mitološke teme i motive koristio i u svojim *Heroidama* pisanim elegijskim distihom, u kojima se čak i spominje Andromaha i njezina priča. Mitologija je također bila stalni gost Katulovih *Carmina*,

¹⁰⁸ Uzdah *hercle* možemo, npr., pronaći i u mnogim Plautovim (oko 254. pr. Kr. – oko 183. pr. Kr.) komedijama poput: *Amphitruo*, *Aulularia*, *Stichus* i dr.

djelomično napisanih elegijskim distihom. Već je ranije utvrđeno da se Kunić pri pisanju svojih epigrama Lidi poslužio elegijskim distihom, metrom koji korijen vuče iz antike. U epigramu 44. *Ad Lydam suis metuentem* također se pojavljuje i romantičarski motiv opozicije vidljiv u opreci muškog i ženskog spola, te straha naspram odvažnosti, tako da, makar ih ima podosta, ne možemo reći da u pjesmi prevladavaju isključivo antički motivi.

U epigramu 111. *Ad Lydam* Kunić još jednom hvali Lidinu pamet po kojoj je slična muškarcu, ali isto tako njezinu ljepotu i šarm:

*In te foemineum laudo nihil, inclyta, magnos
Inter censeri, foemina, digna viros.
Ingenii robur, doctrinae mira supellex,
Pura luce nitens purius eloquium;
Usque sibi constans, nec vento elata secundo,
Fracta nec adverso turbine mens animi.
Haec tibi me adjiciunt, haec cogunt magna lepores,
Lyda, tuos, dulcem vocis et illecebram,
Gressumque, formamque oris, vultusque decoros,
Quidquid et est laudis, spernere, foemineae.*

(111. *Ad Lydam*)

Na sličan način nastupa i Katul u svojoj pjesmi LXXXVI. *ad Lesbiam* kad kaže da njegova *Lesbia formosa est, quae cum pulcherrima tota est* (5). Katul govori da nema ljepše djevojke od njegove Lezbije, kako po izgledu, tako i po dražesnosti, međutim, ne govori ništa o njezinoj pameti. Vidimo da je Kunić po uzoru upravo na ovog antičkog autora njegovao stavljanje svoje miljenice na pijedestal, a znao ju je uzdizati čak i do božanskih visina, što je, vodeći se Katulovim primjerom, radio i renesansni Petrarca pišući stihove Lauri. Osim što Lidu naziva lijepom, Kunić govori da je ona prije svega obdarena pameću po čemu je slična muškarcu, te samim time radi odmak od antike, što je učinio i u epigramima 474. [473.] *De Lydae in virtute constantia* i 475. [474.] *De Lydae laudibus*,¹⁰⁹ te se još jednom približava romantizmu rušeći autoritet svojega vremena koji nalaže pisanje o ženskoj ljepoti, ali ne i pameti.

¹⁰⁹ U epigramu 475. [474.] *De Lydae laudibus* (5) opet se javlja riječ *hercle* po uzoru na Katula.

U sljedećem epigramu Kunić govori o Lidi kao inspiraciji za pisanje pjesama:

Quid tacitum increpitas? Te moesta, Lyda, putas me

Posse hilarem cantus fundere laetificos?

Non si me Ascraeo¹¹⁰ Phoebus pater incitet igni,

Castalio¹¹¹ et mergat Calliopea lacu.

Vati sola potes tu ad carmina subdere calcar;

Lyda tibi canto, Lyda tibi sileo.

Riseris ut primum, discusso turbine, cantus

Incipiet rursus haec mea Musa suos.

(223. *Se, Lyda moerente, non posse carmen scribere*)

Kunić govori Lidi kako ne može pisati stihove dok je ona tužna, te se pritom pojavljuje mitološki motiv boga Feba, odnosno Apolona, i Muze Kaliope, koji su u službi zaštitnika pjesništva. Pjesnik, uvodeći te antičke mitološke elemente po uzoru na elegičare, Lidi želi poručiti da mu čak ni poticaj samoga boga Apolona, pa ni inspiracija koja dolazi s kastalijskoga izvora gdje obitava Muza Kaliopa, ne bi bili dovoljna motivacija za pisanje epigrama dok je njegova Lida tužna. U prvom stihu dolazi do pojave riječi (*me*) *tacitum* koja označava šutljivog pjesnika, a koja se po uzoru na Ovidija kod Kunića zna pojaviti i u obliku sintagme *tacito pectore*. Sintagmu *tacito pectore* kod Ovidija pronalazimo u: *Ars amatoria*, I, 110 (*Quam velit, et tacito pectore multa movent*) i *Heroides*, XXI. *Cydippe Acontio*, 201. (*ingemit et tacito suspirat pectore, ...*). Na kraju epigrama Kunić zaključuje: *Riseris ut primum, discusso turbine, cantus/ Incipiet rursus haec mea Musa suos* (7-8). Tipično antički, Lida je pjesnikova Muza – kada se njezino raspoloženje promijeni i ona postane vesela, tada će se ujedno i pjesniku vratiti inspiracija za pisanje novih stihova. Vidimo da se kroz ovaj Kunićev epigram također provlači i romantičarski duh koji se ogleda u korištenju opozicije tuge i sreće, te pjesnik još jednom reflektira Lidine osjećaje.

Kao što je već rečeno, Kunić je znao pri stvaranju epigrama koristiti leksik po uzoru na antičke pisce. Tako u pjesmi 559. *De Violanta domum reversa* koristi riječ *lares* (4) koju prevodi kao rodni dom. Ta se riječ u istom značenju također pojavljuje kod Ovidija u 30. stihu

¹¹⁰ Askrejski oganj asocira na grad Askru u kojem se rodio Hesiod, grčki epičar (8./7. st. pr. Kr.). Kunić želi reći da ga ništa, pa ni sam bog Apolon epskim pjesništvom, ne bi moglo potaknuti na pisanje stihova dok je Lida tužna.

¹¹¹ Kastalijski vir odnosi se na Kastalijski izvor koji je posvećen Apolonu i Muzama. Voda iz toga izvora davala je inspiraciju pjesnicima (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30746>, zadnji pristup: 04.05.2022.).

zbirke napisane u elegijskom distihu, naziva *Tristia* I, 3 (*quae nostro frustra iuncta fuere Lari*), koja opisuje scenu kada pisac žalosno napušta rodni dom i odlazi u progonstvo.

Pisao je Kunić i po uzoru na Tibula, i to većinom svoje elegije.¹¹² Međutim, sličnosti sa spomenutim antičkim autorom možemo razaznati i u Kunićevim epigramima. Za razliku od Ovidija i Katula, Tibul izbjegava prečestu upotrebu mitologije u svojim elegijama te se više oslanja na vlastite ljubavne osjećaje i opise idilične prirode, a to je Kunić svakako preuzeo od njega. Preuzeo je Kunić i Tibulov leksik; u elegiji I, 3, Tibul, nakon uvodnog žalovanja nad vlastitom bolešću te spomena na dragu mu Deliju koja je daleko od njega, počinje govoriti o davnim boljim vremenima te uvodi scenu idiličnog pastirskog krajolika i načina života: *Illo non validus subiit iuga tempore taurus,/ Non domito frenos ore momordit equus,/ Non domus ulla fores habuit, non fixus in agris,/ Qui regeret certis finibus arva, lapis./ Ipsae mella dabant quercus, ultroque ferebant/ Obvia securis ubera lactis oves.* (41-46) Tu je idiličnost u opisivanju seoskog krajolika od Tibula preuzeo naš Kunić, dosljedni član pastirske Arkadije. Vidimo da Tibul u svojem opisu idile koristi riječi poput *mella* i *quercus* kojima opisuje med koji je nekoć tekao iz hrasta, što nas neodoljivo podsjeća na Kunićev epigram 399. *Sub fronte severa animam dulcem inesse Lydae viro* posvećen Lidinu mužu koji ispod svoga strogoga lica krije milu dušu, baš kao što hrast krije med ispod svoje grube kore. U epigramu 480. [479.] *Ad Lydam. De se rusticante* podsjeća nas pak na usporedbu Lide koja je poput visokog hrasta naspram ostalih djevojaka koje su kao nisko grmlje. Nakon što je završio lamentaciju nad vlastitom bolešću i možebitnom smrću, Tibul se još jednom prepustio opisivanju idiličnog krajolika, ovaj put Elizejskih poljana, te pritom govori i o ljubavi prema Deliji koju moli da ostane čedna do njegova povratka kući, za koji se također moli. To ispreplitanje seoske idile, nostalgije za domom i Delijinom ljubavi, pa i općenito sjetnoga tona zbog bojazni od smrti podsjeća nas ponovno djelomično na Kunićev epigram 480. [479.] *Ad Lydam. De se rusticante* u kojem Kunić govori da neprestano misli na Lidu dok je na idiličnom selu, te da ga sve tamo podsjeća na nju, te epigram 35. *Ad Lydam, cur eam rusticantem crebro non visat* u kojem se pjesnik žali Lidi kako ju ne može posjetiti na selu zbog nedostatka novaca, uvodeći sjetno raspoloženje. O idiličnom seoskom kraju Tibul piše u još mnogim elegijama poput II, 1, i dr.

Po uzoru na Marcijala, Kunić je ponekad pisao i pomalo mizogine epigrame unutar ciklusa *Satyrica* i *Ludicra*, s time da su njegovi epigrami ipak bili malo odmjeraniji naspram Marcijalovih skoptičkih epigrama. Predmet ruganja kod Marcijala, kao i kod Kunića, nisu

¹¹² O utjecaju Tibula na stvaranje elegija Rajmunda Kunića piše KNEZOVIC, Pavle (1996), 108, 113-115.

uvijek bile isključivo žene. U antici, pa tako i u Kunićevo doba, društvo i razne društvene pojave bili su predmetom ismijavanja u mnogim rugalačkim epigramima. Kunić u više navrata piše šale na račun liječnikâ, pa čak i u stihovima upućenim Lidi:

Quaeris, quo aegrotas morbo, mea Lyda? Frequenter

Non feбри, aut tusse, aut rheumate, sed medico.

(66. *Ad Lydam aegrotantem*)

On na podrugljiv način govori Lidi kako ona ustvari ima lošeg liječnika. U istom tonu, ali više rugalački, piše i Marcijal:

Nuper erat medicus, nunc est uispillo Diaulus:

Quod uispillo facit, fecerat et medicus.

(I. 47)

Na podrugljiv način Marcijal želi, poput našeg pjesnika, reći da je Diaulo¹¹³ loš liječnik. Vidimo da je satira prisutna kod oba pjesnika, ali je Kunićeva ipak malo blaža za razliku od Marcijalove, što ponovno možemo pripisati Kunićevoj svećeničkoj službi koja se odlikuje moralnim pristupom. Osim toga, dok je kod Marcijala gotovo uvijek prisutan nepredvidljiv preokret u obliku poente, kod Kunića je to rijetka pojava, te u većini slučajeva poentu koju Dubrovčanin izražava na kraju epigrama možemo lako predvidjeti.¹¹⁴

Marcijal često koristi fiktivna imena u svojim epigramima, a istu praksu ima i Katul, pa i naš Kunić. Tako se kod Katula pojavljuje Gelijs (LXXIV, LXXX, LXXXVIII, LXXXIX, XC, XCI, CXVI), dok se u Kunićevim epigramima Lidi pojavljuje Gelijs (24. *Ad Gelliam, cur eam nequaquam invisat*, 141. *De Varo et Gellia, altero muliebri, altera virili forma*, 238. *De Lydae perpetua moderatione*, 256. *Quid sit quo vere fieri pote foemina praestans*, 321. *Cur Lydam colat, Gelliam fugiat*, 448. [447.]), kao i kod Marcijala (I, 33). Kunić također često u pjesmama koristi fiktivno ime Kvint (26. *Ad Quintum, dicentem Lydae "Omnes homines ingenio aequae valere"*, 96. *Ad Quintum, Lydam, eo quod multos laudet, reprehendentem*, 103. *Ad Lydam, de Quinto, sua carmina ostendere nolente*), dok Katul jednu pjesmu upućuje Kvinciju (LXXXII *ad Qvintium*), a Marcijal više epigrama Kvintilijanu (II, 90) ili Kvintu (III, 8, 11, 62).

Iz dosad pročitano možemo zaključiti da se Kunić prilikom pisanja epigrama ciklusa *Ad Lydam* držao antičkih uzora, ali je u svoje stihove unio i dozu originalnosti miješajući

¹¹³ „Diaulo“ je fiktivno ime, ne radi se o nekom specifičnom liječniku, već se Marcijal općenito želi narugati liječničkoj praksi.

¹¹⁴ TVRTKOVIĆ, Tamara (2019/2020).

antičke elemente s romantičkima. Upotrebom elegijskog distiha, metra koji su njegovala sva četvorica spomenutih antičkih autora, korištenjem antičkih izraza i sintagmi po uzoru na elegičare, stilskih figura katulovske tradicije, te uporabe fiktivnih imena, mitoloških tema, likova i motiva svojstvenih antici, Kunićevo je humanističko obrazovanje svakako došlo do izražaja, te se Dubrovčanin još jednom dokazao dosljednim članom Akademije Arkadije. Iz priloženog vidimo da se prilikom pisanja epigrama Lidi Kunić više vodio Katulom, Ovidijem i Tibulom, predstavnicima ljubavne lirike, dok je, uz par izlika, Marcijalovu satiru sačuvao za svoje šaljive epigrame.

6. KNJIŽEVNE TENDENCIJE KUNIĆEVIH SUVREMENIKA

Mnogi hrvatski latinisti, pa tako i autori drugih europskih naroda, u doba 18. i početkom 19. stoljeća i dalje ostaju vjerni antičkim uzorima prilikom stvaranja književnih djela. Poput svojih suvremenika i članova Arkadije, Kunić se također koristi antičkim uzorima prilikom sastavljanja svojih epigrama, ali pokazuje određenu naklonost i romantičarskim elementima koji dolaze do izražaja u ciklusu *Ad Lydam*. Dubrovčanin s kolegama iz Arkadije i ostalim suvremenima dijeli neke sličnosti, ali i razlike glede stvaralaštva, a u nastavku ćemo saznati što prevladava. Kao i Kunić, epigrame pišu i drugi hrvatski latinisti dugog 18. stoljeća, koji su ujedno i članovi Akademije Arkadije, primjerice: Đuro Ferić, Brno Džamanjić, Džono Rastić, Marin Zlatarić, Đuro Hidža i Marko Faustin Galjuf.

6.1. Usporedba književnog stvaralaštva Kunićevih suvremenika s Kunićevim epigramatskim ciklusom *Ad Lydam*

Đuro Ferić je uz tematski različite epigrame pisao i basne koje su obilovale narodnim poslovicama, te se upravo nakon izdavanja jedne takve zbirke basni i proslavio. U svojim poslanicama također je upotrebljavao motiv narodne baštine. Pri sastavljanju epigrama najčešće se, poput Kunića, koristi elegijskim distihom, ali i falečkim hendekasilabima i jampskim senarima, a uzor mu je, kao i Dubrovčaninu, Marcijal. U njegovim epigramima tako prevladavaju ustaljeni antički motivi, te oni ne zrcale pjesnikovo društvo i doba. Najveću skupinu epigrama čine oni šaljivog i satiričnog karaktera. Sukladno svojoj naklonosti narodnim poslovicama Ferić je sakupio i na latinskom jeziku parafrazirao 1015 grčkih i rimskih izreka, po čemu se ponovno približava Rajmundu Kuniću. U tom je domoljubnom duhu, tipičnom za naše krajeve u doba romantizma, pisao i pohvale dubrovačkim autorima koji su svoja djela pisali na hrvatskom jeziku. Pisao je i distihe u obliku mudrih izreka. Zanimljivo je da se Ferić okušao i u makaronskoj poeziji koja, u njegovu slučaju, miješa latinski tekst s umetcima talijanskih i hrvatskih riječi ili fraza.¹¹⁵

Ferić u svojim epigramima, koji su sačuvani u paginiranom rukopisu i nisu posebno numerirani, rado opisuje posao u kamenolomu (prema paginaciji: str. XXXV) te uzgoj voća i ljekovitog bilja u svojem kraju (isto, XXXI), lov (isto, XLVII) i ribolov (isto, LXXVII), te načine kako ga unaprijediti, opisuje još hrvatsku trgovinu (isto, CI) i domaće kulture žita (isto,

¹¹⁵ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 614-617.

CII),¹¹⁶ te mnoge druge nacionalne motive koje daju naslutiti njegovo nastojanje oko buđenja nacionalne svijesti. U Ferićevim se djelima, dakle, javlja romantičarski element povratka izvornom „divljaku“, odnosno narodnoj mudrosti i narodnim pjesmama, prije nego ih je civilizacija i razvijena književnost iskvarila. Suprotno od Ferića, Kunić ne piše stihove o nacionalnoj domovini; primjerice, u pjesmi 58. *Ad Lydam, de se domo emigrante* tvrdi da je građanin svijeta. Dakle, možemo zaključiti da su obojica autora bila pod utjecajem predromantizma, međutim, Ferić budi nacionalnu svijest, dok Kunić piše o domovini na svjetskoj razini. Od Kunića se Ferić također razlikuje kada u svojim epigramima krajolik opisuje praktično, odnosno ne upotrebljava riječi ili izraze kako bi umjetnički dočarao ljepotu prizora, već prezentira sliku ruralne, obrađene zemlje i radije govori o unaprjeđenju poljodjelstva i stočarstva nego stilistički uljepšava pejzaž, što dugujemo njegovom članstvu u *Accademia patriotica* Miha Sorkočevića koja je njegovala razgovore znanstvene i praktične prirode po uzoru na prosvjetiteljstvo.¹¹⁷

Brno Džamanjić, Kunićev učenik i prijatelj, pisao je isključivo na latinskom jeziku, i to većinom stihove. Među ostalim pisao je i prigodne, vjerske i političke epigrame te je uspješno prevodio s grčkoga jezika a najpoznatiji je po prepjevu *Odiseje*. Napisao je epigram povodom smrti Rajmunda Kunića u kojem spominje Tibula, Katula i Vergilija, antičke pjesnike koji su bili uzori Kuniću, te je stihove također uputio i drugim velikim ličnostima. Isto kao i njegov učitelj Kunić, piše elegijskim distihom te koristi fiktivna imena po uzoru na antičke autore.¹¹⁸

Džono Rastić (1755.-1814.) poznat je po svojim satirama na temelju kojih je zaradio nadimak „hrvatski Horacije“, u kojima poput spomenutog antičkog pjesnika programatski izražava političku ogorčenost oko Francuske revolucije i gubitka slobode Dubrovnika. Posjećivao je Akademiju Mihe Sorkočevića te je, među ostalim, poznao Đura Ferića i Brna Džamanjića. Koliko nam je poznato, pisao je samo na latinskom jeziku. Napisao je devet epigrama koji pripadaju zbirci *Carmina varia*, te još šest koji su ostali sačuvani u rukopisu.¹¹⁹ U tim epigramima ističe se jedan u kojem se pojavljuje pseudonim *Lyda*:

O mare, quod toties nobis tot bella vorasti,

Nunc demum omnivoris faucibus ipsam etiam

Lydam absorpsisti: Ten' damna rependere censes

¹¹⁶ PEDERIN, Ivan (1983), 232-234.

¹¹⁷ PEDERIN, I. (1983), 226, 236.

¹¹⁸ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 544-546, 569, 573.

¹¹⁹ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 773-775.

Pulcra tuo est olim quod Venus orta sinu?

(VI. *De Lyda naufraga epigramma*)¹²⁰

Epigram obrađuje temu brodoloma koji je zadesio neku Lidu. Rastić zbori moru koje je progutalo mnogo lijepih stvari, pa na kraju i samu Lidu, te ga pita hoće li mu ono nadoknaditi štetu time što se davno prekrasna Venera rodila u morskome zaljevu. Ne možemo sa sigurnošću znati je li riječ o Kunićevoj Lidi, ili je pak pseudonim *Lyda* preuzet po uzoru na antičke pisce.¹²¹ Znamo da je Rastić bio Kunićev prijatelj i arkadijski kolega, tako da postoji mogućnost da se radi o Mariji Pizzelli. Pretpostavljam da je Rastić, u slučaju da se iza upotrijebljenog pseudonima *Lyda* doista krije Maria Pizzelli, ugledajući se na uglednog Kunića, ovim epigramom htio Mariji Pizzelli izraziti sućut glede metaforičkog brodoloma koji ju je zadesio, odnosno povodom smrti njezine kćeri Violante. Prisjetimo se, o brodolomu, točnije o tijelima brodolomaca (*naufraga corpora*) piše i sam Kunić u pjesmi 579. *Ad Lydam. In idem argumentum* (7) želeći metaforičkom pričom o životu, koji je kao more, utješiti Lidu, odnosno Mariju Pizzelli.

Marin Zlatarić (1753.-1826.) napisao je zbirku koja sadrži 47 epigrama na latinskome jeziku, u kojima je većinom metrički zastupljen elegijski distih. Njegovi epigrami imaju političku konotaciju i opisuju dubrovačko vlastelinsko društvo Zlatarićevog doba. U svojim epigramima kritizirao je vlastelinsko društvo svojega vremena, što se mnogim pripadnicima visokog društva nije svidjelo. Svaki epigram u naslovu sadrži ime osobe na koju se odnosi, primjerice: *E Niccolò Paolo di Gozze: In abundantia virtutis suę non salvabitur*. Većina epigrama opominje primaoca istih, te govore o njihovim lošim karakternim osobinama, dok ih je nekolicina napisana u pozitivnom smislu. Za razliku od Kunića koji upotrebljava antički pseudonim *Lyda*, nadjenut Mariji Pizzelli, Zlatarić ne koristi pseudonime po uzoru na antičke autore, već jasno u naslovu epigrama naznačuje o kojem se vlastelinu radi. Također, Zlatarićevi su epigrami puni opomena suvremenima, suprotno Kunićevim epigramima Lidi koji hvale primaoca, odnosno Mariju Pizzelli.¹²²

Đuro Hidža, prijatelj Džona Rastića, također je u svojim epigramima poput spomenutog Rastića iskazivao nezadovoljstvo zbog pada Dubrovačke Republike pod francuskom vlašću, te je jasno izražavao ogorčenost i prema vlastelinima onodobnog Dubrovnika. Na latinskom jeziku pisao je prigodne epigrame i, potaknut francuskom okupacijom Dubrovnika, epigrame

¹²⁰ Izvorni epigram preuzet sa stranice: *CroALA* (<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:5:croala>, zadnji pristup: 05.05.2022.).

¹²¹ Proporcije, Katul, Vergilije, Ovidije i drugi antički pjesnici koristili su ime *Lydia* u svojim pjesmama.

¹²² BRATIĆEVIĆ, Irena (2012c), 43-47, 49.

koji su, tipično u duhu Horacija i njegovih *Satira*, usmjereni protiv okupatora, odnosno Francuza. Takav je recimo epigram III. *Dalmata gens animis...*¹²³ koji domoljubno govori o otporu Dubrovčana Francuzima, ali i, vidljivo u satiričkome tonu, o dalmatinskom namjesniku koji je pokleknuo pred Francuzima. Epigrame je Hidža također upućivao i svojim prijateljima. Vidimo da se Hidžin epigramatski opus, pretežito domoljubne i satirične tematike, uvelike razlikuje od Kunićevog ciklusa *Ad Lydam*, te da Hidža hvali domovinu i svoj rod u epigramima II. *Tragurio assuetus...* i III. *Dalmata gens animis...*, dok Kunić u epigramu 58. *Ad Lydam, de se domo emigrante* govori da je građanin svijeta, te on nema jednu domovinu.¹²⁴

Marko Faustin Galjuf poznat je po svojem umijeću sklapanja improviziranih stihova na latinskom jeziku kojima je običavao laskati raznim aristokratima kako bi dobio njihovu naklonost ili pokroviteljstvo.¹²⁵ Među ostalim, u jednom od epigrama pokušao se komplimentima na račun ženskog talenta udvoriti i markizi Maffei:

*Salve Maffeia*¹²⁶ *felix e stirpe propago,*

Et Nuvolonii stirps nova facta soli.

Fallor? an ipsa tuis cecinit philomela sub umbris?

An gemitum ex alto cortice nymphe dedit?

An tu vocali forsitan dulcedine polles?

*Quae mihi cumque fuit causa, beatus eram.*¹²⁷

Galjuf u ovom epigramu hvali ženski talent lijepoga glasa, baš kao što je Kunić to običavao raditi, hvaleći pritom glas Lidin i njezine djece. Galjuf pozdravlja markizu Maffei, nazivajući je sretnim podmlatkom loze Maffei, te u nastavku epigrama veliča njezin ljupki glas uspoređujući ga s pjevom slavuja pa je zatim retorički pita može li njezin glas biti još dražesniji nego što jest. Izričući na taj način pohvalu markizinu prekrasnom glasu, Galjuf se želi umiliti toj dami iz visokoga društva vjerojatno kako bi zauzvrat dobio kakvu financijsku potporu ili zadobio cjenjeniji položaj u društvu, po čemu se svakako razlikuje od Kunića koji je bio poznat po svojoj skromnosti i neiskorištavanju naklonosti koju je uživao kod brojnih uglednika svoga vremena.

¹²³ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969) 3 (II), 769.

¹²⁴ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969) 3 (II), 753-755, 767, 769.

¹²⁵ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969) 3 (II), 897-898.

¹²⁶ Pretpostavljam da je riječ o markizi Anni Maffei koja se udala za grofa Filippa Nuvolonija (prezime koje Galjuf spominje u 2. stihu citiranog epigrama), budući da je epigram nastao u doba kada je Galjuf boravio u Torinu i Parizu gdje se vjerojatno susreo s dotičnom markizom. GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 898.

¹²⁷ Epigram se može pronaći na stranici 113. među improviziranim pjesmama u zbirci *Specimen de fortuna Latinitatis* (https://books.google.hr/books?id=aShRAAAAcAAJ&source=gbs_navlinks_s, zadnji pristup: 06.05.2022.).

Stvarao je Galjuf i epigrame u kojima se, kao i njegovi suvremenici, ugleda na antičkog Marcijala, primjerice epigram I, *Uxorem duxi...*¹²⁸ gdje do izražaja dolazi ona klasična Marcijalova poenta u vidu neočekivanog obrata u zadnjem stihu: *B. Heu! miser. A. Haud credas: uxor adempta simul.* (6)

Uz improvizirane stihove koji su, kao i Kunićevi epigrami, uglavnom u elegijskom distihu, te mnoge pohvalne natpise na latinskome, pisao je Galjuf i stihove pretežito prigodne tematike u koje je uložio više vremena. Takva je, primjerice, pjesma *Navis Ragusina* koja govori o porincu trgovačkog broda u vlasništvu dvojice Dubrovčanina. Njome pjesnik, uvodeći romantičarski motiv nacionalne svijesti, iskazuje pripadnost rodnome gradu u koji nije svraćao od djetinjstva.¹²⁹ Kao što je već ranije rečeno u radu, Galjufovi obožavatelji diljem Italije skupljali su njegove improvizirane stihove te je načinjena zbirka *Carmina extemporanea*. Rajmund Kunić navodi se kao Galjufov suvremenik i kolega iz Arkadije koji ga je prvi ponukao na bavljenje književnom improvizacijom.¹³⁰

U vrijeme dok Englezi, Francuzi, Nijemci i književnici drugih europskih naroda pišu o ljubavi, dubokim osjećajima, svjetskoj boli i nadnaravnim pojavama, na našim prostorima češće se u duhu romantizma javlja motiv domovine koji budi nacionalnu svijest u ljudima, prijeko potrebnu u doba začetka formiranja nove države. Tako Rastić, Zlatarić, Hidža, pa i sam Kunić, provlače taj motiv kroz svoje pjesništvo. Međutim, Kunić motiv domovine upotrebljava na svjetskoj razini, i, budući da je njemu cijeli svijet dom, ne ograničava se na naciju, dok drugi spomenuti hrvatski latinisti motiv domovine koriste za jačanje nacionalne svijesti – Ferić piše narodne pjesme i poslovice u kojima uvažava narodno blago, Galjuf veliča dubrovačke književnike i znanstvenike, i slično.

Na temelju provedene usporedbe može se, dakle, zaključiti da se Kunić nije strogo držao klasičnih uzora i kanona, već je u svoje epigramatsko pjesništvo unio i dozu originalnosti. Naime, uz iznimku domoljubne tematike i motiva, vidimo da je Kunić, za razliku od drugih spomenutih hrvatskih latinista dugog 18. stoljeća, u svoj epigramatski ciklus *Ad Lydam* uveo nešto novo, a to su elementi romantizma poput duboke osjećajnosti, romantičarske ljubavi i svjetske boli, te još mnogo drugih elemenata koje jasno razaznajemo iz Goetheovih *Patnja mladoga Werthera*, a koji nisu zastupljeni kod drugih njegovih suvremenika, barem ne u tolikoj količini. Na temelju toga možemo zaključiti da Kunić više pripada zapadnoeuropskom nego hrvatskom romantizmu, odnosno onom koji manje promovira nacionalizam, a više govori o

¹²⁸ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 911.

¹²⁹ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 898-900.

¹³⁰ GORTAN, V., VRATOVIĆ, V. (1969): 3 (II), 899.

patnji, što je i logično, budući da je pjesnik živio izvan Hrvatske, te se kretao unutar europskih književnih krugova.

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga rada bio je analizom odabranih epigrama Kunićevog ciklusa pjesama *Ad Lydam* koji, prema mojem mišljenju, najočitije zrcale romantičarske teme i motive, utvrditi u kolikoj mjeri dotični Kunićev epigramatski opus pripada razdoblju romantizma, te koliko je zapravo originalno to što Kunić piše.

Nakon obavljene analize u radu, mogu zaključiti sljedeće: možda Kunić jest ostao vjeran antičkim uzorima koristeći se prepoznatljivim antičkim metrom u spomenutim epigramima, ili pak upotrebljavajući pseudonim *Lyda* i razna stilistička sredstva po uzoru na Katula, Ovidija i Tibula, te uzdižući svoju Lidu do božanskih visina i opisujući vlastitu ljubav prema njoj, međutim, on jest u svoju poeziju unio i nešto novo, a to su upravo romantičarski elementi koji se pojavljuju unutar ciklusa *Ad Lydam*. Kunić se, naime, opravdao Lidi u epigramu 285. *Ad Lydam. Quae sit in scribendo novitas* (1-6) rekavši: *Lyda, putas nihil esse novum quod scribimus. aedem/ Sic etiam nullam dixeris esse novam./ Quippe etenim, ut struimus veterum nos dicta virorum./ Sic fabri antiquos cura struit lapides./ Quo fit opus, vetus est: operis nova forma novumque/ Ipsum etiam, formam cui dedit auctor, opus.* On priznaje da se ugleda na antičke autore, ali da njegova djela, pa i djela njegovih kolega iz Arkadije, poprimaju novo značenje kada oni, koristeći se elementima antike, svojim riječima oblikuju potpuno novo i originalno djelo. Dubrovčanin je svakako bio u pravu kad je to rekao, samo što još nije imao prikladniju riječ kojom bi bolje opisao svoju misao jer mu je pojam romantizma u ono doba još bio nepoznanica. Dakle, to „novo“ što Kunić želi opisati u navedenom epigramu jest upravo romantički utjecaj koji se polako, ali sigurno približavao Pizzelličinu salonu gdje je, među ostalim, pronašao i Kunića, a jasno je uočljiv u svakom od odabranih i analiziranih epigrama ciklusa *Ad Lydam*; od upotrebe dihotomije u obliku suprotstavljanja nekakvog „gornjeg“ i „donjeg“ svijeta, sinestezije osjećaja, upotrebe romantičarske metaforike i motiva ljubavi, domovine koja je za pjesnika svjetska, a ne nacionalna (kakvom ona biva većini naših književnika u doba romantizma), svjetske boli i spasa u smrti, tuge i sreće, pa sve do elementa romantičarske hiperboličnosti osjećaja, povratka prirodi lišenoj civilizacije, pisanja po uzoru na srednjovjekovne autore, te obožavanja i hvaljenja Lidinog nesvakidašnjeg genija i šarma. Granica između književnih razdoblja vrlo je tanka jer se slični motivi javljaju u svim razdobljima (kao što smo utvrdili u poglavlju o antičkim elementima u Kunićevim epigramima), ali brojnost navedenih elemenata romantizma u Kunićevu opusu ipak navodi na zaključak da je utjecaj (pred)romantizma svakako bio prisutan. Iz svega navedenog, mogu

zaključiti da se u svojim epigramima upućenim Lidi Kunić, iako prvenstveno klasicist, sve više približava Goetheu i njegovu verterovskom, romantičarskom načinu literarnog izražavanja. Stoga na kraju valja još jednom potvrditi da Kunić svakako jest pisao nešto novo, a to je poezija klasicističkih uzora, prožeta romantičarskim duhom.

8. LITERATURA

Knjige i članci

APPENDINI, Francesco Maria: *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa, 1811.

APPENDINI, Francesco Maria: *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, Ragusa, 1803.

BOBINAC, Marijan: *Uvod u romantizam*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2012.

BOGIŠIĆ, Rafo: „Polilingvizam u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća.“ *Dani Hvarškoga kazališta* 22, br. 1 (1996): 5-19. (<https://hrcak.srce.hr/101252>, zadnji pristup: 01.03.2022.)

BOŠKOVIĆ, Ivan: *Hrvatska književnost neoklasicizma i romantizma*, Sveučilišni priručnik, Filozofski fakultet Split, Split, 2007.

BRATIČEVIĆ, Irena: „Ekloge Rajmunda Kunića.“ u: Fališevac, D., Lisac, J., Novaković, D. (ur.), *Hrvatska književna baština* 2, Ex libris, Zagreb, 2003., 217-254.

BRATIČEVIĆ, Irena: „Reatribucija ekloga pogrešno pripisanih Rajmundu Kuniću.“ *Latina et Graeca*, br. 13, Vol. 2, Zagreb (2008), 51-54.

BRATIČEVIĆ, Irena: „Novi prilozi za životopis Rajmunda Kunića.“ *Povijesni prilozi* 31, br. 43 (2012a): 193-215. (<https://hrcak.srce.hr/95388>, zadnji pristup: 22.02.2022.)

BRATIČEVIĆ, Irena: „Kunićeva Lida od salona do zbirke: predmet epigrama i problem kritike.“ *Književna smotra*, 164/165 (2012b): 105-119.

BRATIČEVIĆ, Irena: „Epigrami Marina Zlatarića.“, u: Bogdan, Tomislav et al. (ur.) *Perivoj Od Slave: Zbornik Dunje Fališevac*, FF-Press, Zagreb (2012c): 43-52. (https://www.academia.edu/39721436/Epigrami_Marina_Zlatari%C4%87a_The_Epigrams_of_Marin_Zlatari%C4%87, zadnji pristup: 06.05.2022.)

BRATIČEVIĆ, Irena: *Via virtutis = Put vrline. Epigramatski opus Rajmunda Kunića*, Knjiga 1, Ex libris, Zagreb, 2015.

BRATIČEVIĆ, Irena: *Via virtutis = Put vrline. Epigramatski opus Rajmunda Kunića*, Knjiga 2, Ex libris, Zagreb, 2016.

BRATIČEVIĆ, Irena, TVRTKOVIĆ, Tamara: „300. obljetnica rođenja Rajmunda Kunića (1719-1794).“ *Latina et Graeca*, br. 35, Vol. 2, Zagreb (2019), 86-87. (<https://hrcak.srce.hr/226804>, zadnji pristup: 22.02.2022.)

DIXON, Susan M.: „Women in Arcadia.“ *Eighteenth-Century Studies* 32, br. 3 (1999): 371-75. (<http://www.jstor.org/stable/30053912>, zadnji pristup: 22.02.2022.)

DIXON, Susan M.: *Between the Real and the Ideal: The Accademia degli Arcadi and Its Garden in Eighteenth-Century Rome*, University of Delaware Press, Newark, 2006. (https://books.google.hr/books/about/Between_the_Real_and_the_Ideal.html?id=p3m-l_gGNqwC&redir_esc=y, zadnji pristup: 22.02.2022.)

FERLUGA-PETRONIO, Fedora: „Talijski pjesnici u latinskim epigramima Rajmunda Kunića.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 35 (1997), 167-172. (<https://hrcak.srce.hr/239627>, zadnji pristup: 01.03.2022.)

FLAKER, Aleksandar: *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976.

FO, Dario: *Kristina Švedska: Žena gotovo slučajno*, Ljevak, Zagreb, 2018.

GALJUF, Marko Faustin: *Specimen de fortuna latinitatis: Accedunt poemata varia meditata et extemporalia*, Knjižnica pokrajine Bavorske, 1833. (https://books.google.hr/books?id=aShRAAAAcAAJ&source=gbs_navlinks_s, zadnji pristup: 06.05.2022.)

GOETHE, Johann Wolfgang von: *Patnje mladog Werthera*, prev. Milutin Cihlar Nehajev, (izvor: https://lektire.skole.hr/wp-content/uploads/2020/01/goethe_patnje-mladoga-wertherae.pdf, zadnji pristup: 02.05.2022.)

GORTAN, Veljko, VRATOVIĆ, Vladimir: „Pet stoljeća hrvatske književnosti”, Knjiga 2: *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt I, Pesci 9-14. stoljeća – Auctores saec. IX-XIV*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

GORTAN, Veljko, VRATOVIĆ, Vladimir: „Pet stoljeća hrvatske književnosti”, Knjiga 3: *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt II, Pesci 17-19. stoljeća – Auctores saec. XVII-XIX*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

KNEZOVIĆ, Pavle: „Elegije Rajmunda Kunića.” *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996): 103-119. (<https://hrcak.srce.hr/239912>, zadnji pristup: 11.05.2022.)

KNIGHT, Cornelia: *Autobiography of Miss Cornelia Knight, lady companion to the Princess Charlotte of Wales. With extracts from her journals and anecdote books.* (prir.) J. W. Kaye, J. Hutton. London: W. H. Allen and Co., 1861. (izvor: https://www.gutenberg.org/files/58557/58557-h/58557-h.htm#Page_285, zadnji pristup: 01.04.2022.)

KOPRIVNJAK, Daniela: *Gneza između antičke tradicije i petrarkizma*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2020. (<https://repositorij.hrstud.unizg.hr/en/islandora/object/hrstud:2327>, zadnji pristup: 01.04.2022.)

KORADE, Mijo: „Utjecaj rimskog kolegija u filozofskoj i znanstvenoj izobrazbi Dubrovčana.” *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 29 (1991): 173-178. (<https://hrcak.srce.hr/240905>, zadnji pristup: 01.03.2022.)

KORADE, Mijo: „Odjek Kunićevih djela u Austriji i Njemačkoj.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 215-223. (<https://hrcak.srce.hr/239920>, zadnji pristup: 22.02.2022.)

MAIXNER, Franjo: *Život i rad Rajmunda Kunića*, Rad JAZU 96 (1889), 110-166. (<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiiif.v.a&id=169496>, zadnji pristup: 05.03.2022.)

MARTINOVIĆ, Ivica: „Poezija Rajmunda Kunića u rukopisnom zborniku hrvatskih latinista iz knjižnice braće Stulli.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 49-71. (<https://hrcak.srce.hr/239909>, zadnji pristup: 05.03.2022.)

MARTINOVIĆ, Ivica: „Rajmund Kunić“, u: Fališevac, D., Nemeč, K., Novaković, D. (ur.) *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., 410-412.

MIOVIĆ-PERIĆ, Vesna: „Ulomci korespondencije Rajmunda Kunića.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 31-47. (<https://hrcak.srce.hr/239908>, zadnji pristup: 22.02.2022.)

MRČELA, Magdalena: „Estetika šoka – aporija jezičnog i izvanjezičnog u Marulićevim epigramima.“ *Latina et Graeca*, br. 39, Vol. 2, Zagreb (2012): 7-20. (<https://hrcak.srce.hr/262299>, zadnji pristup: 03.06.2022.)

PALJETAK, Luko: „Rajmund Kunić u salonu Marije Pizzelli.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 185-195. (<https://hrcak.srce.hr/239917>, 12.03.2022.)

PAUŠEK-BAŽDAR, Snježana: „Znanstvenici i izumi u stihovima Rajmunda Kunića.“ *Dani hvarskog kazališta* 22 (1996): 319-330. (<https://hrcak.srce.hr/101457>, zadnji pristup: 12.03.2022.)

PEDERIN, Ivan: „Đuro Ferić kao pjesnik hrvatskih fiziokrata i jedan od začetnika hrvatskog narodnog preporoda.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 21 (1983): 225-250. (<https://hrcak.srce.hr/243200>, zadnji pristup: 05.05.2022.)

SERTIĆ, Mira: „Pitanje hrvatskog romantizma poslije preporoda.“ *Croatica* 10, br. 13-14 (1979): 89-174. (<https://hrcak.srce.hr/211766>, zadnji pristup: 14.03.2022.)

SMERDEL, Ton: „Kanconjer Rajmunda Kunića“, *Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607-1957*. Zagreb, Odbor za proslavu 350. godišnjice Klasične gimnazije, 1957., 533-546.

SOFOKLO: *Kralj Edip*, prev. Koloman Rac, eLektire.skole.hr, 2015., http://gimnazija-sb.com/portal/wp-content/uploads/2015/02/sofoklo_kraljedip.pdf, zadnji pristup: 09.05.2022.

SOPTA, Jozo: „Književna ostavština Rajmunda Kunića SJ (1719-1794) u Arhivu Male braće u Dubrovniku.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 9-29. (<https://hrcak.srce.hr/239894>, zadnji pristup: 05.03.2022.)

STOJAN, Slavica: „Rajmund Kunić u talijanskoj književnoj kritici 19. stoljeća.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 225-232. (<https://hrcak.srce.hr/239921>, zadnji pristup: 05.03.2022.)

STUBIČAR, Mia: *Utjecaj Katula na pjesništvo Rajmunda Kunića*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2019. (http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/11345/1/Stubicar_Mia.pdf, zadnji pristup: 03.05.2022.)

ŠABIĆ, Marijan: „Programi hrvatskoga književnog romantizma (između nacionalnoga romantizma i romantičnoga nacionalizma).“ *Hum* 14, br. 21 (2019): 161-175. (<https://hrcak.srce.hr/230822>, zadnji pristup: 14.03.2022.)

TOMASOVIĆ, Mirko: „Razdoblje romantizma u hrvatskoj književnosti.“ *Dani Hvarskoga kazališta* 24., br. 1 (1998): 5-15. (<https://hrcak.srce.hr/103216>, zadnji pristup: 14.03.2022.)

TOSIUS, Gioacchino: *De vita Raymundi Cunichii commentariolum*. Romae: In typographeo Paleariniano, 1795.

TVRTKOVIĆ, Tamara: *Epigramatsko stvaralaštvo*, skripta za studente, kolegij *Pregled poslijerenesansnog latinizeta*, Merlin, 2019./2020., <https://moodle.srce.hr/2019-2020/course/view.php?id=57344>, zadnji pristup: 05.09.2022.

VEKARIĆ, Nenad: „Podrijetlo Stjepana-Rajmunda Kunića.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 34 (1996), 197-205. (<https://hrcak.srce.hr/239918>, zadnji pristup: 22.02.2022.)

VRATOVIĆ, Vladimir: „Hrvatski latinizam u XVIII. stoljeću“, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, Svezak III: gl. ur. I. Supičić, ur. I. Golub, HAZU – Školska knjiga, Zagreb, 2003. [2004], 565-575.

VRATOVIĆ, Vladimir: *Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća*, Biakova, Zagreb, 2011.

Web izvori

„Francesco Maria Appendini“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3386>, zadnji pristup: 05.03.2022.

„Gaj Valerije Katul“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30921>, zadnji pristup: 03.05.2022.

„Giulio Maria della Somaglia (1744.-1830.)“. Miranda, Salvador. *The Cardinals of the Holy Roman Church*. Florida International University. OCLC 53276621., <https://cardinals.fiu.edu/bios1795.htm#Somaglia>, zadnji pristup: 12.03.2022.

„Kastalija“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30746>, zadnji pristup: 04.05.2022.

„Kunić, Rajmund“. *Hrvatski biografski leksikon*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11420>, zadnji pristup: 05.03.2022.

„Pietro Metastasio“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40391>, zadnji pristup: 07.04.2022.

„Predromantizam“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=50078>, zadnji pristup: 14.03.2022.

„Roman“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53278>, zadnji pristup: 09.05.2022.

„Romantizam“. *Proleksis enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://proleksis.lzmk.hr/44240/>, zadnji pristup: 14.03.2022.

„Romantizam“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53304>, zadnji pristup: 09.05.2022.

Izdanja latinskih tekstova

CATULLUS, Gaius Valerius: *Carmina (The Latin Library)*: <https://www.thelatinlibrary.com/catullus.shtml>, zadnji pristup: 10.05.2022.

KUNIĆ, Rajmund: *Epigrammata, versio electronica: Liber carminum ad Lydam (CroALa)*: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.402:9.croala>, zadnji pristup: 29.04.2022.

MARTIALIS, Marcus Valerius: *Epigrammaton libri (The Latin Library)*: <https://www.thelatinlibrary.com/martial.html>, zadnji pristup: 10.05.2022.

OVIDIUS NASO, Publius (*The Latin Library*): <https://www.thelatinlibrary.com/ovid.html>, zadnji pristup: 10.05.2022.

RASTIĆ, Džono; *Carmina, versio electronica (CroALa)*: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:5.croala>, zadnji pristup: 05.05.2022.

TIBULLUS, Albius: *Tibulli aliorumque carminul libri tres (The Latin Library)*: <https://www.thelatinlibrary.com/tib.html>, zadnji pristup: 11.05.2022.

Slike preuzete s web stranica

Slika 1 – Rajmund Kunić; „Kunić, Rajmund“, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34646>, zadnji pristup: 02.03.2022.

Slika 2 – Prikaz *Piazza Venezia* talijanskog arhitekta Giuseppea Vasija prije rušenja palače Bolognetti; „Palazzo Bolognetti-Torlonia“, https://it.wikipedia.org/w/index.php?title=Palazzo_Bolognetti-Torlonia&oldid=98650032, zadnji pristup: 13.03.2022.

Prilozi

*Odabrani Kunićevi epigrami ciklusa Ad Lydam u vlastitom slobodnom prijevodu:*¹³¹

Prilog 1 – 35. *Ad Lydam, cur eam rusticantem crebro non visat*

Lutaš, Lido, po Telegonovim brežuljcima,¹³²

A ja uzalud lutam Romulovim gradom¹³³ žudeći za tobom.

Um često žudi pojuriti k tebi pograbilivši konjiće,

Nije dug put za dvoprege ni tamo ni natrag.

Ali teška okolnost zabranjuje. Koja, ne želiš znati:

Razumiješ, vjerujem, da je moj imetak slabašan,

Razumiješ, da je on namijenjen troškovima hrane i odijevanja;

Preostali dio, koji bi se mogao potrošiti na dužnosti,¹³⁴ ne postoji.

(Lidi, zašto je pjesnik češće ne posjećuje na selu)

Prilog 2 – 37. *De se visente Lydam, valetudinis causa rusticantem*

Posjećujem ponovno Lidu, čitav mi se um iznutra uzburkao,

Srce je zatitralo, odatle rađa se nada i strah.

Je li ozdravila? Uživa li napokon mirni duboki san?

¹³¹ Svi se latinski originali mogu naći na već navedenoj stranici *CroALA* s Kunićevim epigramima.

¹³² Vidi bilješku pod brojem 89.

¹³³ Misli na grad Rim.

¹³⁴ „Dužnostima“ Kunić smatra pažnju i posjete Lidi.

Je li bolesna? Provodi li budna noći?

Duh mi neizvjesno ključa od tih briga, nesigurno je hoće li sljedeći dan

Meni bijednome biti bijel ili crn.

Kakav god pak da bude, štogod da je pripremljeno,

Tamo će biti ili smijeh, ili bol i suze,

Tamo sam tjeran željnim umom, jer me čak više veseli

Plakati s Lidom, nego biti daleko od Lide.

(O posjetu Lidi koja je zbog zdravlja otišla na selo)

Prilog 3 – 44. *Ad Lydam suis metuentem*

Lido, mogu oprostiti što se toliko bojiš za svoje:

Žensko srce se neprestano boji dok je uzburkano strahom.

Da se oni isto tako boje za sebe, smatrao bih da je to sramotno,

Nedostojano muškaraca s neustrašivom ćudi.

Neka Andromaha izgrdi odvažnog Hektora, pa ipak Hektor odvažan

U međuvremenu juri u borbu, kako običava.

(Lidi, o njezinoj bojazni za svoje članove obitelji)

Prilog 4 – 58. *Ad Lydam, de se domo emigrante*

Ja, Lido, poštujem onaj grad¹³⁵ koji je jedini priroda odredila smrtnicima,

Ja kao građanin i domorodac svijeta.

Postavi me kamo god želiš; smješten na toplim, ili ledenim obalama,

Živjet ću ovdje i ondje, ali uvijek u domovini.

Takav ja jesam; da ne bi možda mislila kako mi je teško napustiti dom,

Kad već običavam biti zatvoren zidinama /svijeta/.

(Lidi, pjesnik o sebi kako odlazi od kuće)

¹³⁵ Misli na svijet općenito.

Prilog 5 – 62. *Ad Lydam biduo abfuturam*

S ovog mjesta bit ćeš odsutna na samo dva dana,
Svjetlo trećega dana vratit će te ovamo nama.
Kratki je boravak; ali nikome se odmah neće početi činiti kratko,
Kada budeš oduzeta od očiju.
Nikog neće biti ovdje u sredini, gdje si navikla sjediti, Lido,
Tko ne bi žalosnog duha vidio prazno mjesto.
Nitko, prisjećajući se tebe, i tražeći tvoju dražesnost,
Da ne bi rekao: ništa ovdje bez tebe, Lido, nema smisla.

(Lidi koja će otputovati na dva dana)

Prilog 6 – 318. *De se et Lyda*

Ako si mislila da sam povrijeđen djelom i riječju,
Običavam uistinu se jasno žaliti kada osjetim bol,
I ne skrivati osjećaje u duši; ovo dakako mislim da
Veliki je zalog uistinu pravog prijateljstva.
Ti također tako napravi, Lido, da se nikad šutljivim srcem
Ne pretvaraš čak ni kada nešto bude teško,
Krivo mi je, jako, da ti meni nisi uzvratila uslugu onako kako priliči,
Dok štediš prijatelja od previše žaljenja.¹³⁶

(O sebi i Lidi)

Prilog 7 – 399. *Sub fronte severa animam dulcem inesse Lydae viro*

Vidio sam uistinu da hrast ispod kore krije med,
I gledajući to, ovo sam govorio sam sa sobom u šutljivom srcu:
Kako to da ovo grubo¹³⁷ lice skriva tako slatko? Kako to da se ono
Što leži unutra razlikuje od vanjskog izgleda?

¹³⁶ Kunić smatra da je prijateljstvo podrazumijeva obostrano povjeravanje osjećaja, u lošim i dobrim trenucima života.

¹³⁷ Grubo kao kora hrasta.

Tome je sličan tvoj muž, Lido. Ispod strogog lica
Nosi srce slatko još više od slatkoga meda.

(Ispod strogog lica Lidinog muža krije se mila duša)

Prilog 8 – 480. [479.] *Ad Lydam. De se rusticante*

Dok živim na selu, što radim pitaš, moja Lido. Vraćam se
Tebi, odsutan, u umu koji pamti, štogod da radim.
Mene tekući izvori, mene cvjetna livada, mene
Zelena polja i radosni vjetrić podsjećaju na tebe.
Tako, dok se divim hrastu koji savija visoki vrh,
Tako sam govorio sam sa sobom:
Koliko si ti visok nad niskim grmovima, toliko se
Moja Lida izdiže iznad drugih djevojaka.

(Lidi, pjesnik o sebi na selu)

Prilog 9 – 559. *De Violanta domum reversa*

Draga si napustila očinski dom, Violanto;
Vratila si se ipak u očinski dom, sada još više draga.
Nema nikoga od nas, čije je društvo uistinu običavalo
Neprestano posjećivati tvoj rodni dom, kome se sada, iako si i nekoć bila ljupka,
Ne činiš ipak još mnogo ljupkijom nakon što si se vratila.
Jer dok daleko odavde sakrivena živiš okružena svetim ogradama
Među djevojačkim zborovima,¹³⁸ božanska djevojko,
O tebi odsutnoj često se govorilo sa svakojakom pohvalom,
U priželjkivanju je još življe gorjela ljubav.
Sveta je ljubav (ne plaši se dvosmislenog naziva),
Kojom vrlina običava poticati čista srca dobrih.

(O Violantinu povratku kući)

¹³⁸ „Djevojački zborovi“ označavaju redovnice.

Prilog 10 – 579. *Ad Lydam. In idem argumentum*¹³⁹

Život je more, koje okreću bijesni valovi sa svih strana,

I koje goni neukroćeni bijes vjetrova,

I baš nitko u takvom metežu, i s tolikom mukom nije

Sretan, kada u opasnom moru se valja.

Samo je onaj sretan, tko je uspio izaći iz svake opasnosti

Uz pomoć velikih nebesnika,¹⁴⁰

I koji se kroz tolike hridi, toliko tijela brodolomaca,

Sakrio u svojoj mirnoj luci,¹⁴¹ proživjevši život.

Tako će tebi, Lido, ako budeš tako rekla svojoj kćeri na pogrebu,

Možda biti ublažena majčinska bol.

(Lidi, o istom kao i u prethodnom)

Prilog 11 – 625. [626.] *Ad Lydam*

Dok sam, Lido, sretnog uma išao tvojoj kući,

Ledeni dah sjeverozapadnjaka¹⁴² nije mi bio težak,

Niti nebo okruženo crnim oblacima i maglom,

Niti uništavajući bijesni pljusak hladne kiše.

Isto tako, dok sam te uzalud tražio u prijateljskoj kući

Odlazeći tužan, dok sam se vraćao svojoj kući,

Oblake i hladnoću, i gnjev vjetra sam osjetio;

Bijesna kiša, okrutna zima me pogodila.

(Lidi)

¹³⁹ Vidi bilješku pod brojem 96.

¹⁴⁰ Misli na Boga i anđele.

¹⁴¹ „Mirna luka“ zapravo znači smrt, tj. zagrobni život u raj.

¹⁴² *Caurus*, -i, m. = sjeverozapadnjak; vidi bilješku pod brojem 87.